

**GAP-BÖLGESEL KALKINMA İDARESİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR
KIRSAL KALKINMA, PLANLAMA VE YATIRIMLARIN
GELİŞTİRİLMESİNDE KAPASİTESİNİN GELİŞTİRİLMESİ
PROJESİ
YÜCELİ BÖLGESİ ALAN ÇALIŞMASI RAPORU**

**Prof. Dr. Tayfun Özkaya
Hüseyin Demir
Metin Kanatlı
Nusret Mutlu**

**Dilek Özer
Şeyhmus Yılmaz
Adalet Budak**

**Mardin
Haziran 2002**

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Projesi son yıllara kadar özellikle başta sulama olmak üzere fiziksel yatırımlar alanında yoğunlaşmıştır. Ancak özellikle sulanmayan alanlarda gelir yeterince artmamakta ve yoksulluk sorunu sulanan alanları da kapsayarak önemli bir problem olmayı sürdürmektedir. Bunun yanında GAP ve personeli; başta yoksullar olmak üzere yerel halkın ihtiyaçlarını değerlendirmek, önceliklerini saptamak, yerel kuruluşların, yerel halkın sürdürülebilir kalkınma çalışmalarında güçlendirilmesinde yeni katılımcı yaklaşımları kullanmasını öğrenmek istemekte ve bu açıdan kapasitesini güçlendirmesine büyük ihtiyaç duymaktadır. Bu proje bu açıdan uygulamalı eğitim sağlaması yanında, bir alan çalışması ile GAP İdaresinin önümüzdeki dönemde katılımcı yaklaşımları kullanarak başlayacağı projeler için gerekli fikirleri ve verileri sağlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla projede eğitim alanlar iki alt gruba ayrılarak bir grubu ovada bulunan ve sulama sağlanabilen Mardin İli Nusaybin İlçesinde alan çalışması yaparken, bu raporu hazırlayan alt grup ise; yüksek vadede yer alan ve sulanabilen alanları kısıtlı Mardin İli Kızıltepe İlçesi Yüceli Bölgesinde alan çalışması yapmıştır.

PROJENİN ÖNEMİ VE AMACI

GAP sulama yatırımları hızlı bir gelir artışına neden olmakla birlikte özellikle topraksızların oluşturduğu yoksulların oranı azalmadığı gibi sorunlarının çözümünde de fazla etkili olamamıştır. GAP Bölge Kalkınma Planı bu dengesizlikleri azaltmayı ve sürdürülebilir insani kalkınmayı hedef olarak almıştır. Yoksulluk; insani, ekonomik, çevresel ve toplumsal barış açılarından üzerinde önemle durulması gereken bir olgudur. Diğer yandan gerek Dünya deneyimleri, gerekse Türkiye deneyimleri genellikle tepeden aşağı hazırlanan kırsal kalkınma projelerinin başarılı olamadığı ve yoksulların durumunu iyileştiremediğini ispatlamıştır. Çok disiplinli, bütüncül ve katılımcı yaklaşımların kırsal kalkınmada çok daha başarılı olduğu ve özellikle yoksulların durumunu iyileştirdiği anlaşılmıştır. Bu bakış açısının ülkemiz ve GAP için önemini dikkate alan GAP İdaresi, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ile bu projeyi hazırlamıştır.

Projenin uzun vadeli amacı GAP bölgesinde kırsal yoksulların gelirini artırmak ve geçimini iyileştirmektir. Projenin kısa dönemli acil amaçları ise a) GAP İdaresi personelinin ve bütün olarak kurumunun; yerel toplulukların sürdürülebilir kırsal kalkınma, gelir artırma ve yatırımlarında başarılı olabilmesi için yaptığı gayretlerde talebe yönelik ve katılımcı bir tarzda yardımcı olabilmesi için bilgi temeli ve becerilerini geliştirmek b) GAP Yönetimi ile yerel topluluklar arasında işbirliği ilişkileri ve doğrudan etkileşimi güçlendirmektir.

Bu amaçları gerçekleştirmek üzere yapılan eğitimi takiben Mardin İli Kızıltepe İlçesi Yüceli Bölgesinde 17-27 Haziran tarihleri arasında yürütülen alan çalışmasında yoksulluğu azaltmak için alternatif gelir getirici etkinliklerin araştırılması amaçlanmıştır. Bu alan araştırması yoksul halkın yararlanacağı ve katılımcı yaklaşımların uygulanacağı takip eden bir proje önerisi için gerekli temeli de oluşturacaktır.

YÖNTEM VE MATERYAL

Yüceli Bölgesinin GAP sulama alanı dışında oluşu ve Bölgede yoksulların önemli oranlarda bulunması nedenleri ile alan araştırması için uygun olduğu saptanmıştır.

Yüceli Bölgesi 750 metre yüksekliklerden başlayarak kuzey-güney doğrultusunda ilerleyerek Kızıltepe ovasına karışan bir vadi içinde bulunan 12 köyden oluşmaktadır. Vadinin çevresindeki meralar çok daha yüksektir. (1050 m gibi) Vadinin Kızıltepe ilçesine karıştığı güney ucuna yakın bulunan Ziyaret, Sancarlı ve Kocalar'da sınırlı sayıda köylünün Kızıltepe Ovasında da arazileri olmasına ve bir kısmının da ortak veya kira ile oviden yararlanmalarına rağmen bu köyler de vadinin içinde olup, diğer köylere büyük ölçüde benzerdir. Bu üç köyün de alan araştırmasına dahil edilmesi kararlaştırılmıştır. Diğer köyler Soğanlı, Yedikardeş, Erdem, Uluköy, Tuzla, Yüceli, Ayaz, Karaman ve Alipaşa'dır. Bu 12 köyde 547 hane bulunmaktadır.

Araştırma 17-27 Haziran 2002 tarihleri arasında bir kırsal kalkınma uzmanı (ekip lideri), bir toprak uzmanı, bir sulama uzmanı, bir zooteknist uzman (bayan), bir tarımsal mekanizasyon uzmanı, bir sosyolog ve bir iktisatçı (bayan) olmak üzere yedi kişiden oluşmaktadır. Araştırma ekibinin değişik uzmanlardan oluşmasına ve bazı üyelerinin (üçü) yerel olarak kullanılan dili bilmesine dikkat edilmiştir. Ekip de erkek, kadın dengesine de (2 bayan, 5 erkek) uyulmaya çalışılmıştır. Ekibin altı üyesi (ekip lideri hariç) GAP-İdaresinde çalışmaktadır. Biri Genel Merkez Ankara'da, diğerleri ise Urfa Bölge Müdürlüğünde görevlidir. Ekip üyeleri GAP içinde de değişik görevlerde bulunmaktadır. Bütün bu dengelerin yedi kişilik bir ekip içinde, eldeki insan kaynağı da dikkate alınarak korunmasına özen gösterilmiştir.

Alan çalışmasından önce Ankara, Urfa ve İzmir'de yayınlar, araştırma raporları, kuruluş dosyaları vb. ikincil kaynaklardan Mardin, Kızıltepe ve Yüceli Bölgesi ile ilgili olabildiğince veri ve bilgiler toplanmıştır.

Araştırmada Katılımcı Kırsal Değerlendirme (Participatory Rural Appraisal) Yaklaşımı kullanılmıştır. Gelir yaratıcı etkinliklerin saptanmasında Hedefe Yönelik Proje Planlaması (Target Oriented Project Planning, Almanca kısaltması ZOPP) yaklaşımından da yararlanılmıştır. Araştırmada anahtar kişilerle görüşmeler, yarı yapılandırılmış görüşmeler, odak grup görüşmeleri, yürüyüşler gibi yöntemler kullanılmıştır. Bazen bireysel, bazen odak grup yöntemleri kullanılarak doğal kaynaklar, tarım veya köy yerleşim haritaları çizimi, zaman çizelgesi (veya tarihsel geçmiş), trend çizelgeleri, saat diyagramı, mevsimlik takvimler, varlıklılık sıralamaları, problem veya alternatifler matrisi sıralamaları, girdi-çıktı grafiği gibi bir dizi alet kullanılmıştır. Bu yöntem ve aletlerle veriler toplanmış, hipotezler bütün katılımcı köylüler ve ekip üyeleri uzmanlarla tartışılmıştır. Böylelikle hipotezlerin bütün katılımcılarla belirlenmesi sağlanmış, verilerin analizi birlikte yapılmıştır. 25 Haziran'da ulaşılan sonuçlar bölgenin güneyindeki Sancarlı'da çevresindeki köylerin katılımı amaçlanarak, kuzey kesiminde ise Uluköy'de köylülere sunulmuş ve geri besleme alınmaya çalışılmıştır. Kırsal kalkınma seçenekleri tartışılarak açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Aynı gün öğleden sonra ise bütün bölge muhtarları ile Yüceli'de bir toplantı yapılarak bütün bölgenin sorunları ve kalkınma seçenekleri tartışılarak geleceğe yönelik kırsal kalkınma çabaları konusunda bir uzlaşma yaratılmaya çalışılmıştır. Çalışmaların sonunda ekip olarak rapor kollektif olarak yazılmış, topluca tartışılarak son şekli verilmiştir.

MARDİN İLİ VE KIZILTEPE İLÇESİ GENEL DURUM

Mardin ili 8891 km²'lik bir yüzölçümüne sahip olup, GAP alanının %12'sini işgal eder. İlin toplam nüfusu 705098, köy nüfusu 313849'dur. 578 köyü vardır. Kızıltepe ilçesinin toplam nüfusu 183475, köyler nüfusu 70332'dir. Kızıltepe İlçesinde 125 köy vardır. İlin kişi başına düşen GSMH'sı (DİE verilerine göre) 1124 ABD dolarıdır.

İklim karasal özellikte olup, yazlar çok sıcak ve kurak, kışlar bol yağışlı ve ılımandır. Geniş alanlar kaplamasına rağmen Kızıltepe-Mardin-Nusaybin ovalarında sulama imkanları son derecede kısıtlıdır. Yöredeki akarsular genellikle yaz aylarında kurumaktadır. Ancak Nusaybin ovasının bir kısmı Beyazsu Deresi ile sulanabilmektedir. GAP ile birlikte bu ovaların büyük bir kısmı sulamaya açılacaktır. İde şu anda sulanabilen alan tarım alanlarının %17'sidir. Ancak GAP projesinin tamamlanması sonrası kuruda kalan arazi oranı %47 olacaktır.

İlin arazilerinin %34'ü tarla arazidir. Bunun da büyük kısmı buğdaydır. Kızıltepe ilçesinde ekilebilen arazilerin %21.9'u sulanmaktadır.

Mardin orman itibarıyla çok fakirdir. Meşe ormanları bozulmuştur. Meşe palamutu ile yeniden ağaçlandırılmasına çalışılmaktadır. Orman alanları tüm alanların %12'sini oluşturmaktadır.

Mardin ilinde 234, Kızıltepe'de ise 59 gıda sanayii tesisi bulunmaktadır. Bunların çoğu fırın, un değirmeni ve ekmek fabrikasıdır. Kızıltepe'de bir un fabrikası, bir iplik ve dokuma fabrikası vardır.

Kızıltepe'de bir devlet hastanesi vardır. İlçe nüfusunun %75'i tarımla uğraşmaktadır.

Mardin'de 10 tarımsal kalkınma kooperatifi, 2 sulama kooperatifi bulunmaktadır. Kooperatiflerin çoğunluğu aktif değildir. Mardin'de şimdiye kadar hiç bir kooperatife Tarım Bakanlığı tarafından kredi verilip geri alınmamıştır. Halkın örgütlenme bilgisi ve becerileri zayıftır.

Valilikçe geri dönen köylerde özellikle topraksızlara karşılıksız 9 koyun ve bir koç verilmektedir. Valilik seracılığı geliştirmek için Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Fonlarından da yararlanarak özellikle ovalarda seralar kurulmasını desteklemektedir. Özellikle Midyat'ta başarılı sonuçlar alındığı ilgili kuruluşça bildirilmiştir.

Mardin ilindeki toplam 438 köyden 128'i boş bulunmakta idi. Bunların 98'ine Valilikçe geri dönüş için izin verilmiştir ve inşaat malzemesi, koyun dağıtımları ile de bu teşvik edilmektedir. 7-8 bin kişi dönmüştür. 141 mezradan ise 33'üne geri dönüş izni verilmiştir.

1993-1996 arası yaşanan göçler nedeniyle kentlerde nüfus yığılması büyük olmuştur. Kızıltepe'de de nüfus çok fazla artmış, işsizler yığılmıştır.

Habur sınırının açık olduğu dönemde mazot taşıyarak bir kamyon ile bir gidişte bir milyar TL'lik bir gelir elde edilmiştir. Bu gün Irak'a uygulanan ambargo nedeniyle kontrollü gidiş yapılabilmektedir. Mardin, Kızıltepe ve Yüceli Bölgesinde binlerce kamyon sınır kapısının açık olduğu dönemde satın alınmış

olup, bunlara büyük bir sermaye bağlanmıştır. Bu kamyonların büyük çoğunluğu atıl durumdadır. Sadece Kızıltepe merkezde 5000 kamyon olduğu ve beklediği Kaymakamlıkça belirtilmiştir. Kızıltepe altyapısı 30-40 binlik bir nüfusa ancak yeterli iken göçler nedeniyle 140 bin nüfusa hizmet vermeye çalışmaktadır.

Kızıltepe Tarım İlçe Müdürlüğü Yüceli Bölgesi tütün üreticilerini alternatif ürünlere yöneltmek için proje uygulamaya çalışmış, ancak burada ödenecek olan ve alternatif ürünle tütün arasındaki gelir farkının hesabında Tekelin düşük olan fiyatları esas alınmak zorunda kalındığı için, bu proje bölgede kabul edilememiştir. Kızıltepe Tarım İlçe Müdürlüğü verilerine göre tüm Yüceli bölgesinden sadece 26 kişi doğrudan gelir desteği için başvurmuştur. Bunların 25'i bölgenin ovaya yakın olan köyleri olan Kocalar, Sancarlı ve Ziyaret Köylerindedir.

YÜCELİ BÖLGESİ GENEL DURUM

Tarihçe

Yüceli bölgesine ilk yerleşimin Irak, Türkiye'nin Malatya, Muş illerinden göçenlerin yerleşimi ile olduğu belirtilmiştir. Yüceli (yerel adı Xhurz) bölgesi Üst, Orta ve Aşağı Xhurz bölgelerine ayrılmakta ve Çeşme Deresi ve Güzel Dere etrafında gelişme göstermektedir. Yerleşimlerden; Yüceli, Sancarlı, Ayaz ve Ziyaret hariç diğer hepsi terör, güvenlik nedeni ile 1993 yılında tamamen boşalmıştır. 1996 yılından itibaren köye dönüşler başlamıştır.

Nüfus ve Nüfus Hareketleri

Aşağıdaki çizelgede Yüceli Bölgesi köyleri nüfus, toprak ve hayvan olarak özellikleri toplu olarak görülmektedir. Çizelgede köyler ovaya yakın köyler (1. grup), bunların dışındaki göç eden köyler (2. Grup) ve göç etmeyen Yüceli ve Ayaz köyleri (3. Grup) olarak üç gruba ayrılmıştır.

Yüceli, Sancarlı, Ziyaret ve Ayaz köyleri dışında tüm köyler 1993 yılından sonra terör ve ekonomik nedenlerle göç etmişlerdir. Terörün getirdiği olumsuz koşullardan etkilenen bu köylerin halkı başta Kızıltepe olmak üzere Türkiye'nin bir çok yerine göç etmişlerdir. 1996 yılından itibaren Valiliğe bireysel olarak yapılan başvurularla köye dönüşler başlamıştır.

Köylerde mevsimlik olarak metropol şehirlere çalışmaya giden bir genç nüfus vardır. Bunlar inşaat ve hizmet sektörü vb. işlerde çalışmaktadır. Yurtdışına giden kişi oranı yok denecek azdır. Yine mevsimlik olarak tarım işçiliğine ailece gidenler vardır.

Etnik ve Dil Özellikleri

Yörede Kürt nüfusu ağırlıktadır. Uzun zaman önce Suriye ve Irak'tan göç ederek gelen nüfus da vardır. Nüfusun hemen hepsi Kürtçe konuşmaktadır. Yüceli, Karaman, Kocalar ve Alipaşa Köylerinde az oranda Arapça konuşulmaktadır. Alipaşa Köyü köken olarak Suriye'den gelen bir Arap aile tarafından kurulmuş olup, bugün günlük konuşma dilinde Kürtçeyi kullanmaktadırlar.

Köylerde sülaleler şeklinde bir yapılanma vardır. Bu sülalelerin soyadına dayalı bir yapılanma olduğu ve birer liderinin olduğu tespit edilmiştir. Bu ailelere yerel olarak "familya" denmektedir. Bunlar aşiret anlamına gelmez. Köylerde, ihtiyar heyeti üyelerinin, muhtar ve imam gibi kişilerin sözleri geçmektedir.

Kültürel İnançlar ve Pratikler

Yörede halk Müslüman'dır.

Akraba evlilikleri hala yaygın olmakla beraber berdel uygulamasına rastlanmaktadır. Çok eşlilik %41'dir. Başlık parası uygulaması (1-3 milyar TL arasında) azalmakla beraber örneklerine rastlanmaktadır. Akrabalar arasında başlık parası uygulanmamaktadır.

Halk arasında ölüm, taziye ve düğün gibi törenlerde yardımlaşma görülmektedir. Yine acil durumlarda tarla işlerinde birbirlerine yardım etmektedirler.

Kadının Toplumsal Durumu

Eğitim:

Kızlar genellikle okula devam etmektedirler. Sekiz yıllık zorunlu eğitimin devam oranlarını giderek attıracağı söylenebilir. Sadece Yüceli'de ilköğretim okulu olduğundan dolayı beş yıldan sonra kızların okula devamları daha düşük olmaktadır.

Kızların okuldan alınma nedenlerinin başında; gelenekler, önyargılar, ücretsiz aile işçisi olarak görülmeleri (tarım ve ev işlerinde çalıştırılmaları) ve ekonomik yetersizlikler gelmektedir. Okuldan alınan kızlar; ev temizliği ve ekmek yapmakta, çocuğa bakmakta, su taşımakta, tezek yapmakta, yakacak odun toplamakta ve tarlada çalışmaktadır. Yetişkin kadınlarda ise okuma-yazma oranı düşüktür.

Sağlık:

15-16 yaşlarında görücü usulüyle evlendirilen kızlar, erken yaşta anne olmaktadır. Kadınlarda, erken yaşta anne olma ve sık doğum yapmaya bağlı hastalıklar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, doğumlar sağlık eğitimi almamış yaşlı kadınlar tarafından, hijyenik olmayan koşullarda yaptırılmaktadır. Hijyenik olmayan yaşam koşulları kadın sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Dere kenarına yapılmış ortak kullanıma açık banyolar kullanılmakta, dereye çamaşır ve çocuk bezi yıkanmakta ve yine aynı dereeden içme suyu alınmaktadır. Su taşımak (günde3-4 saat) zorunda olan kadın, su taşımaya bağlı sağlık sorunlarıyla da karşılaşmaktadır. Sarılık geçiren çocuğun yüzünün belirli bölümleri ve kulağının arkasını jiletle kesmek gibi geleneksel tedavi yöntemleri uygulanmaktadır.

Üretim:

Kadın, bölgenin temel geçim kaynağı olan bitkisel üretim ve hayvancılıkta, aktif olarak çalışmaktadır. Aile içi tüketim için ekilen sebze ve meyve üretiminde de rol almaktadır. Kadın; bulgur, şehriye, turşu, domates salçası ve kurutulmuş sebze gibi kışlık yiyecekleri hazırlamakta ve yine kışlık yakacak için hayvan dışkısı toplayarak tezek yapmakta, tütün sapları toplamaktadır. Yevmiyeci olarak çalışan kadınlar ise erkeklerle aynı işi yapmakta ancak daha düşük ücret almaktadır.

Pazarlama:

Üretimde çok aktif olan kadının, pazarlamada herhangi bir rolü bulunmamaktadır. İhtiyaç fazlası ürünler erkekler tarafından Kızıltepe İlçesine satış için götürülmektedir.

Kararlara Katılım:

Tasarruf kararları ailedeki erkekler tarafından, harcama ve tüketim kararları kadınlar tarafından alınmaktadır. Ailenin sahip olacağı çocuk sayısı konusunda karar verme hakkı yok denecek kadar az olan kadının yaşı arttıkça kararlara katılımı da artmaktadır.

Kamu Hizmetlerinden Yararlanma:

Kadınlar, Yüceli Beldesi'nde bulunan Sağlık Ocağı personelinin verdiği hizmet dışında herhangi bir kamu hizmetinden yararlanamamaktadır.

Kitle İletişim Araçlarından Yararlanma:

Dil sorunu nedeniyle kitle iletişim araçlarından yararlanamayan kadınlar bulunmaktadır.

Hareket Alanı:

Kadınların özgürlük ve hareket alanı erkeklere oranla çok sınırlıdır. Kadınlar zorunlu olmadıkça köy dışına çıkamamaktadırlar. Hastalıkların tedavisi ve alışveriş yapmak için Kızıltepe İlçesine, akraba ziyaretleri için ise çevre köylere gidilmektedir. Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan kadınlar ise Yüceli Bölgesi dışındaki köylerde çalışmaktadırlar.

Miras:

Gelenekler; kadının miras hakkından faydalanmasına izin vermemekte, kadın; ailesinin baskısı veya kendi isteğiyle miras hakkından vazgeçmektedir.

Birlikte İş Yapma ve Bir araya Gelme:

Kadınlar, su taşıma, tütün kırma, düğün ve cenaze gibi durumlarda yardımlaşmaktadırlar. İş yükünün ağır olması nedeniyle bir araya gelememekte, ancak çeşme veya tandır başında bir araya gelip sohbet edebilmektedirler.

AYLARA GÖRE KADINLARIN VE ERKEKLERİN YAPTIKLARI İŞLER

İŞLER/AYLAR	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. TÜTÜN ÜRETİMİ												
Tütün saplarının toplanması										K		
1. 2. Toprak işleme (bel ile)		E									E	
Tava oluşturma			K/E									
Tohum ekme			K									
Seyreltme & çapalama				K	K	K						
Gübreleme (2 kez)						K/E						
Sulama				K	K	K	K	K	K			
İlaçlama (çok nadir)						E	E					
Çiçeklerin temizlenmesi						K	K	K	K			
1. ve 2. Hasat (Kırma)							K/E		K/E			
Evde soldurma							K		K			
İplere geçirilmesi							K		K			
Güneşte kurutulması							K/E		K/E	K/E		
Pazarlama	E	E								E	E	E
2. SEBZE ÜRETİMİ												
A. SOĞAN												
Toprak hazırlığı		E	E								E	
1 Ekim				K	K							
Sulama/Bakım				E/K	E/K	E/K						
Hasat							E/K					
B. MEYVESİ YENEN SEBZE												
Toprak hazırlığı		E	E								E	
Ekim/dikim				K	K							
Sulama/bakım				E/K	E/K	E/K						
Hasat							K	K	K	K		
C. KIŞLIK YEŞİL SEBZE												
Toprak hazırlığı									E			
Ekim/dikim										K/E		
Sulama/bakım										K/E		
Hasat											K	
3. MEYVECİLİK												
Toprak havalandırılması			E									
Budama	E/K	E/K										E/K
Bakım /Sulama				E/K	E/K	E/K	E/K	E/K				
Hasat							Ç	Ç	Ç	Ç		
Pazar							E	E	E	E		
4. HAYVANCILIK												
Hayvan bakımı	K	K	E	E	E	E	E	E	E	E	E	K
Otlatma			Ç/E	Ç/E	Ç/E	Ç/E	Ç/E	Ç/E	Ç/E	Ç/E	Ç/E	
Hayvan hastalığı	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E	E
Hayvan alım-satımı						E	E	E	E			
Süt sağımı	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K
Ahır temizliği	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K
Peynir yapımı	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K
5. EV İŞLERİ	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K	K

Sağlık Durumu

Yüceli Beldesi'nde bir Sağlık Ocağı bulunmaktadır. Burada bir doktor, bir hemşire ve bir sağlık memuru hizmet vermektedir. Diğer köylerde sağlık ile ilgili sorunlarda Yüceli veya Kızıltepe'ye gitmektedirler.

Yörede en çok görülen sağlık sorunları; dizanteri, bağırsak enfeksiyonları ve az görülmekle beraber tifodur. Kocalar köyünde hepatit B görülmüştür. Genel olarak düzensiz beslenmeden kaynaklanan hastalıklar görülmektedir. Sağlık Müdürlüğü yılda iki kez köylerde aşı yapmaktadır.

Aile planlamasından halk haberdardır, ancak Sağlık Ocağı bu hizmete önümüzdeki dönemde başlayacaktır.

Nüfus ve Mülkiyet ve Hayvancılıktaki Değişim (1993-2002)

KÖY GRUBU	KÖYÜN ADI	GÖÇTEN ÖNCE		GÖÇTEN SONRA		TOPRAKSIZ HANE SAYISI	KÜÇÜKBAŞ HAYVANLA UĞRAŞAN HANE SAYISI	KÜÇÜKBAŞ HAYVAN SAYISI	BÜYÜKBAŞ HAYVANLA UĞRAŞAN HANE SAYISI	SAĞMAL İNEK SAYISI
		HANE SAYISI	NÜFUS	HANE SAYISI	NÜFUS					
1	ZİYARET (Göçmedi)	80	800	70	600	55	3	95	10	15
	SANCARLI (Göçmedi)	120	1200	108	1000	50	4	250	43	100
	KOCALAR	50	400	37	200	11	1	50	10	10
	TOPLAM	250	2400	215	1800	116	8	395	63	125
2	KARAMAN	70	560	8	56	3	2	150	2	3
	ALİPAŞA	80	650	22	200	10	8	100	-	-
	TUZLA	25	200	7	45	-	2	20	1	1
	SOĞANLI	45	325	13	80	4	4	150	4	4
	ERDEM	13	95	(3+2)	37	2	1	10	0	0
	YEDİKARDEŞ	103	850	33	225	13	8	95	3	5
	ULUKÖY	100	850	37	230	14	15	175	25	50
TOPLAM	336	3530	125	873	46	40	700	35	63	
3	YÜCELİ (Göçmedi)	200	1400	194	1401	90	10	500	75	150
	AYAZ (Göçmedi)	15	120	13	100	4	4	120	8	13
	TOPLAM	215	1520	207	1501	94	14	620	83	163
	GENEL TOPLAM	801	7450	547	4174	256	62	1715	181	351
	Göç Sonrası Değişim , veya grup ortalama değerleri (%)		GENEL	-%39	-%44	%47	%11		%33	
			1.GRUP	-%14	-%25	%54	%4		%29	
			2.GRUP	-%63	-%75	%37	%32		%28	
			3.GRUP	-%4	-%1	%45	%7		%40	

Eğitim

Yüceli Bölgesi'nde Erdem, Tuzla, Alipaşa ve Soğanlı köyleri dışında diğer tüm köylerin ilkokulları bulunmaktadır. Toplam 764 öğrenci öğrenim görmektedir. Okullarda 28 öğretmen görev yapmaktadır. Yüceli'de ilköğretim okulu vardır. Okulu olmayan köyler Yüceli Beldesi ve Kızıltepe'ye gitmektedirler. Yüceli ve Alipaşa'da okuma yazma oranı yüksek orandadır.

Altyapı Durumu

Göç eden köylerde elektrik, su, telefon şebekeleri ve konutlar önemli ölçüde tahribata uğramıştır. Soğanlı Köyü'nde bu şebekeler kullanılmaz durumdadır. Alipaşa Köyünde elektrik, su, telefon şebekeleri ve camii köylünün de büyük işgücü desteği ile tamamlanmıştır. Ayaz Köyü'nde elektrik, su, telefon şebekeleri çalışır durumdadır. Uluköy'de içme suyu, halen kaynak suyundan karşılanmakta olup, bahçelere su taşıyan kanallardan bir boru vasıtası ile köy camisine bitişik depoya aktarılmaktadır. Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü'nün açtığı kuyunun, halen kuyu teçhizatı, dalgıç pompa, elektrifikasyon ve su şebekesi yapılmamıştır. Köyde elektrik ve su olup, yolu Yüceli Beldesine kadar stabilize edilmiştir. Yüceli Köyünde yeraltı suyuna dayalı bir su dağıtım sistemi vardır. Yedikardeş Köyünde içme suyu 500 m. uzaklıktaki dereden karşılanmaktadır. Köyde elektrik ve telefon mevcuttur. Yol Yüceli Beldesine kadar stabilize edilmiştir. Erdem'de köye 400 metre uzaklıkta olan dereden su taşınmaktadır. Tuzla köyünde elektrik, su ve telefon şebekesi yoktur. Kadınlar yaklaşık 400-500 metre uzaklıkta olan dereden su taşımaktadırlar. Kocalar köyünde içme suyu şebekesi mevcuttur. Ziyaret Köyünde telefon, elektrik şebekeleri mevcuttur. Sancarlı köyünün elektrik, su ve telefon şebekeleri mevcuttur. Köylerin hiçbirinde kanalizasyon şebekesi yoktur.

Konut Durumu

Evlerin büyük çoğunluğu taş yapıdır. Bu evler eski yapı denilebilecek özellik göstermektedir. Yeni yapılan evler daha çok betonarme şeklinde yapılmaktadır. Boşaltılan köylerde evler tahrip olduğundan ciddi oranda konut sorunu yaşanmaktadır. Köye dönüşlerde devlet bazı hanelere çimento yardımı yapmıştır. Evler genelde tek oda ve salondan oluşmakta, salon bölümü mutfak ve kiler olarak da kullanılmaktadır. Bütün evlerde tuvalet yoktur. Olanların da evin dışındadır.

Geçim Kaynakları

Yörenin temel geçim kaynakları başta tarım ve hayvancılık olmak üzere; mevsimlik ve gündelik işçilik, köy dışındaki aile bireylerinin gönderdiği paralarıdır. Tarım arazilerinin azlığı nedeniyle hane halkı başına düşen arazi 2.7 dekadır. Bu rakam kısmen ovadaki az miktardaki arazi ve kıraç yerlerde az sayıda üreticiye ait bağ, badem alanları nedeniyle yükselmiş görünmektedir. Çoğunluğun arazisi 1-1.5 dekar arasındadır. Geleneksel sulama sisteminin bulunduğu vadide arazilerin büyük bir kısmında tütün ekilmektedir. Tütün yörenin en önemli geçim kaynağı olma özelliğini korurken hane içi tüketime yönelik sebze (domates, patlıcan, biber, soğan, ıspanak vb.) ve meyve yetiştirilmektedir. Sebze genellikle tütün alanlarının kenarlarına ekilmektedir. Topraksız haneler, genellikle arazileri olup da köylerde oturmayanların arazilerini ortak veya icar yoluyla işlemektedirler. Bununla beraber hayvancılık önemli gelir kaynaklarından birisidir. Karaman, Erdem ve Yedikardeş dışındaki köylerde küçükbaş hayvancılık ile geçimini sağlayanlar vardır. Hanelerin büyük bir çoğunluğunda aile içi tüketim amaçlı büyükbaş hayvan yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Topraksızlar Yüceli içinde işçilik yaparak gelirlerine katkıda bulunmaya çalışmaktadırlar. Bölgeden 100 dolayında kişi günü birlik Kızıltepe'ye gidip gelerek çalışmaktadırlar. Hayvan gübresi veya Irak'a kamyonla mazot taşımacılığı yaparak geçinmeye çalışan aileler de mevcuttur.

Eİ Sanatları

Yöreye ait dokumacılık bulunmamaktadır. Kızıltepe Halk Eğitim Merkezi 1990 yıllarda Yüceli ve Sancarlı'da halı kursları açmıştır. Çok düşük gelir nedeniyle üretime devam edilmemiştir.

Yerel Kuruluşlar

Yüceli Bölgesinde Belediye ve Muhtarlıklardan başka kuruluş bulunmamaktadır.

Yüceli Beldesi'nde, 1996 yılında Tarımsal Kalkınma Kooperatifi kurulmuştur. 100 ortağı vardır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığında kooperatif olarak süt inekleri yetiştirmek üzere kredi almak istemişlerdir. Ortaklardan 100 DM alınıp, her haneye 2 inek planlanmıştır. Kooperatif gerekli şartları yerine getirmediği için proje başarısızlığa uğramıştır.

Sancarlı Köyünde 1996 yılında Tarımsal Kalkınma Kooperatifi kurma girişiminde bulunulmuştur. Süt inekçiliği ile ilgili kurulmak istenen kooperatif girişimi gerekli işlemlerin zamanında yerine getirilememesi nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Yüceli ve Sancarlı Köylerinde kurulmuş bulunan Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri kapatılmak üzeredir. Bu iki kooperatif de aslında örgütlenerek ortaklaşa bazı sorunları çözmekten çok, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının kooperatifler aracılığıyla dağıttığı çok iyi koşullarda verilen kredileri almak için kurulmuşlardır. Kurucuların kooperatif yönetimi ile ilgili bilgilerinin sınırlı olması da bu sonuçta rol oynamıştır, ancak temel amaç kredileri almaktır. Bazılarının alacakları inekleri hemen satma eğiliminde olacakları söylenebilir. Bu nedenle kooperatif kuruluşu ile ilgili yasal süreç tamamlanılmamış, örneğin genel kurullar yapılmamış, yasal defterler alınmamış, katılım payları ödenmemiş, kredinin alınması için zorunlu olan tüm projenin %15'i kadar yatırım gerçekleştirilmemiştir. Kooperatif kurucuları da kredileri alamadıkları için kooperatiflerinin kapatılmasını isteyerek kooperatifin asıl amacının kredi almak olduğunu ortaya koymuşlardır. Kısacası kısa bir süre sonra kapatılacak olan kooperatifler dışarıda tutulacak olursa Yüceli Bölgesinde yerel halkın kendi başına kurduğu hiçbir kuruluş bulunmamaktadır.

Hane Halkı Tipolojileri

Yöredeki insanları zenginler, yoksullar ve çok yoksullar diye üç kategoriye ayırmak mümkündür. Zengin kategorideki haneler, arazi sahipliği ile beraber Kızıltepe veya başka şehir merkezinde işyerleri olup, çocukları dışarıda çalışarak aileye gelir sağlamaktadırlar. Sayıları son derecede azdır. (%1) Yoksullar (%49 oranında) bir dekar dolayında toprak sahibi ve bazıları hayvancılık ile uğraşan hanelerdir. Çok yoksul kategorisinde (%50 oranında) evi ve toprağı olmayan, başkasının toprağını ortak veya icar yoluyla işleyen veya işçilik yaparak geçimini sağlayanlar, yeterli işgücü olmayan yaşlılar bulunmaktadır.

YÜCELİ BÖLGESİ KÖY HANE HALKI TİPOLOJİLERİ

	Köy Adı	TANIMLAMA	ÜRETİM/GELİR	TOPLUMSAL CİNSİYET	TÜKETİM
YÜKSEK GELİRLİ (ORANI % 1)	Ziyaret Sancarlı Kocalar (Ovaya yakın köyler)	Ovada toprak sahibi,ticaretle uğraşır	-Buğday,Arpa (25-400 da. kuruda) satılır. -Tütün (2-4 da. sulu) (2. kalite) satılır. -Sebze (kenar veya 2. ürün)ev için -30-40 keçi-koyun (süt ürünleri satışı), ticaret geliri, ortakçılık geliri	-Kadınların okuma-yazma oranı yüksek, -Liseye gönderilen kızlar var, -Kadınlar bağ-bahçe ve hayvancılık işlerinde aktif değiller	Gıda ve yiyecek dışardan karşılanıyor. Şehir ile bağlantı yüksek, meyve(nar,erik,kaysı, zeytin) köy ihtiyacını karşılayacak seviyede
	Yüceli Ayaz Uluköy Soğanlı (Orta Khurz)	Toprak sahibi, yönetici, kamuda görevli	-Vadide kaliteli ve yüksek verimli tütün üretimi ve satışı -30-40 keçi koyun -Geçimlik ürünler, (meyve,ıspanak,tere,merada meşelik)ticaret ve ortakçılık geliri		
YOKSULLAR (ORANI % 49)	Ziyaret Sancarlı Kocalar (Ova köyleri)	Küçük toprak sahibi ve hayvan yetiştiricisi	-2 da.'dan daha az sulu alana sahip.Ev için sebze ve meyve,inek,30-40 koyun keçi besiciliği ürünlerinin satışı,tütün satışı,çok azında kamyon taşımacılık geliri,her hanede az sayıda kümes hayvanı,gündelik işçilik	-Kadınlarda okuma-yazma oranı düşük, -Erken yaşta evlilik, -Mevsimlik işçi olarak tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde çalışma, -Pazarlamada rolü yok, -Çoğunluğu Türkçe bilmiyor -Örgütlenme yok	Kısıtlı geçimlik ihtiyaçları dışardan, köyde ekmek yapma,yakacak toplama
	Yüceli Uluköy Alipaşa Ayaz Erdem Soğanlı		Ev için sebze ve meyve,1 da'dan daha az sulu arazi sahibi,kaliteli tütün satışı,hayvancılıkta ortakçılık,çoğunda 1 inek, çok azında koyun-keçi,her hanede az sayıda kümes hayvanı		
ÇOK YOKSULLAR (ORANI % 50)	Erdem Tuzla Kocalar Sancarlı Alipaşa Soğanlı Ziyaret	*Topraksız,hayvanı ve evi yok. *Çok azında hiçbir üretim faaliyetinde bulunmayıp,eş yardımı ve sosyal güvencesinden yararlananlar ile batı illerinde çalışan çocuklarından yardım alanları kapsamakta olup bu kategorinin %10'u gibi küçük bir grubu temsil eder.	Arazisiz ve köyde kiracı olarak ikamet eden,0.1-0.6 da.sulu alana sahip veya ortakçı arazi tutan,tütün satışı,çok azında 30-40 keçi koyunda ortakçılık,çoğunda işçilik geliri		

YÜCELİ BÖLGESİ TARIMSAL YAPI

Genel

Temel geçim kaynağı tarımdır. Bölgede tütün ana üründür. Tütün tavalalarının kenarında sebze ve terasların kenarlarında sınırlı sayıda meyve ağaçları bulunmaktadır. Vadi içinde bazı köylerde tütünden sonra 2. ürün olarak ıspanak, taze soğan üretimi yapılmaktadır. Sebze ve meyve tamamen hane halkının tüketimine yöneliktir. Hayvancılık geçim kaynakları arasında ikinci sıradadır. Köylerin, göç öncesi temel geçim kaynağı öncelikle hayvancılık ve ardından tütün idi. Yüceli Bölgesinde 1970'li yıllarda 20000'leri bulan koyun ve keçi sayısı bugün ancak 1715'dir. Aynı nedenlerle Bölgede 1970'de 2000 olan sağmal inek sayısı bugün sadece 351'dir. Terör ve ekonomik nedenlerle oluşan göç hayvan sayılarını düşürmüştür. İvesi en yaygın koyun ırkıdır. Keçinin aşırı sıcaklara ve soğuklara dayanıklılığı koyun kadar olmamakla birlikte, sürüyü sürükleyici özelliği ve meranın bazı yerlerini daha iyi değerlendirebilmesi nedenleri ile sürülerin içine belli oranlarda katılmaktadır.

Köyde kalmanın veya köye dönüş yapılmasındaki temel neden zaten çok yoksul olan ve göç ettiği alanlarda geçimini sürdüremeyen ailelerin en azından aile-içi tüketim ihtiyaçlarının bir kısmını sağlayabilmeleri ve kentte kira ödememe isteğidir.

Bölgenin su potansiyeli Uluköy ve Soğanlıdan kaynak bulan ve Yüceli Beldesinin alt kısımlarında iki kaynaktan da beslenen Çeşme Deresi ve Güzel Deredir. Su kaynakları ile hayvancılık ve odun kesme amaçlı kullanılan meraların yönetimi, köylüler tarafından yıllar içinde oluşturulmuş kurallar dahilinde yürütülmektedir. Üst köylerden kaynak bulan su, gün doğumundan sabah 11:00 saatlerine kadar üst köylerde sulamada kullanılmakta ve daha sonra alt köyler için bırakılmaktadır. Sulama işi aynı düzenle dere boyundaki diğer tüm köylerde yürütülmektedir. Her hanenin su kullanma günü ve saati uzun zaman önce belirlenmiş sıralar doğrultusunda yürütülmektedir. Su rotasyonunda aileler arası sorunlar yaşanmakta ise de önemli boyutlarda değildir.

Meşelikler içeren merada oluşmuş bir diğer kurum göze çarpmaktadır. Köyler kendilerine ait meşelikleri aralarında paylaşmışlar ve her hane halkı kendi alanından sorumlu kılınmış, meşenin ürünlerinden de yararlanma hakkına sahip olmuştur. Bu paylaşımın yasal bir dayanağı olmayıp tamamen geleneksel bir nitelik taşır. Diğer köylerin halkı bu alanlarda hakka sahip olmamakla beraber otlatma yapabilmektedirler.

İklim Özellikleri ve Bitkisel Üretim

Yüceli bölgesinde iklim özellikleri yazları sıcak ve kurak (en yüksek sıcaklık 35⁰ C) kışları soğuk ve yağışlı geçmektedir (en düşük sıcaklık -10⁰ C). Güneydeki köylerde sıcaklık biraz daha yüksektir. Köylerden arazileri dere yatağına yakın olanlar, bazı yıllar sellerden etkilenmektedir. Genellikle sonbahar ilk donları Kasım ayı sonlarında görülmesine rağmen iklimin yumuşadığı hakkında bir fikir birliği vardır. Geçmiş yıllarda köyde kar bir ay kalkmaz iken, şimdilerde bir hafta gibi kısa süre kar yerde kalmaktadır. Zaman zaman güney yönden kuvvetli rüzgar esmekte ve yılda bir iki defa çapları büyük olmayan dolu yağmaktadır. Tütün Mart başında tohumları tavalara serpilerek ekilmekte, kayısılar Nisan başında çiçek açmakta, sebzeler Mayıs ayının ortasında fidelenmektedir. Vadinin üstünde yer alan Erdem, Uluköy ve Yedikardeş köylerinde ilkbahar son don tarihi Mayıs ortalarına kadar uzanmaktadır. Vadinin güneyinde daha ılıman bir iklim vardır. İklimin elverişli olmaması ve hastalıklar nedeni ile sebze verimleri çok düşük olmakta ve ancak bir kez ürün alınabilmektedir.

Köylerin nehir kenarında olan kısımları bitkisel üretim (tütün, domates, biber, patlıcan, kenar ürün olarak soğan, 2. ürün taze soğan, ıspanak, meyve vb) için kullanılmaktadır. Vadide kenarlara doğru toprak derinliği düşmektedir. Dağlık alanın çok az bir kısmında bağ veya bademlikler varsa da bu kısımlar çoğunluğu meşe olan bitki örtüsü ile otlak ve taşlık olarak kayıtlarda geçmektedir. Bağlarda göçten dolayı on yıl boyunca gerekli bakım yapılamadığından verimlilik istenilen düzeyde değildir.

Yüceli Bölgesinde tütün en önemli üründür. Köylülerce bölgede 250-300 senedir tütünün ekildiği belirtilmiştir. Tarım İl, İlçe Müdürlükleri ve Valilik tütün yerine alternatif ürünlere geçilmesine çalışmaktadırlar. Valilik önümüzdeki yıl içinde seracılık ve bittim ağaçları aşılması planlamaktadır.

Tütün beş günde bir kez sulanmakta, otları alınmakta ve seyreltilmektedir. Yaklaşık olarak dekara hayvansal gübre kullanımı 6-10 ton arasında değişmektedir. Kullanılan

hayvansal gübrenin daha önce %80'i Yüceli Bölgesinden sağlanırken, şu an %85'i çevre köylerden ve Kızıltepe'den sağlanmaktadır. Dekara iki torba (100 kg) amonyum nitrat Kızıltepe'den alınarak kullanılmaktadır. Tütün ekimi Mart ayında başlamakta, beşinci ayda çapa ve gübreleme, Temmuz 15'inde 1. mahsül, Eylül 15'inde 2. mahsül gerçekleştirilmektedir. Tütün verimi ve kalitesi vadideki köyler arasında da farklılık göstermekle beraber ortalama 200 kg/daa verim elde edilmektedir. Hasat dönemlerinde aile işgücü yeterli olmamakta, topraksız olan ve ortağa tütün yetiştirenler bile işçi tutmaktadırlar. İşçiler Yüceli içinden sağlanmaktadır. Tütünde işçi olarak çalışanlara günlük ücret 10.000.000. TL ödenmekte olup, bir tütün sezonunda hanehalkının elindeki aile bireyleri sayısına bağlı olarak bir dekar için 5-18 yevmiye için para ödenmektedir. İşgücünün çoğunluğu aile işgücünden sağlanmaktadır. Tütün satılmakta, sapları da yakacak olarak evde kullanılmaktadır. Tütünden bir dekar alanda 2001 yılı verileri ile 882 milyon TL'lik bir tarımsal gelir elde edilmiştir. Tütün; hayvancılık yoksa parasal gelir getiren tek üründür. Köylerde; zeytin, kayısı, erik, nar, dut, ceviz, ayçiçeği, sebze (domates, biber, salatalık), bağ, fıstık, tahıllar (çok az miktarda güneydeki üç köyde) yetiştirilmektedir.

Alipaşa Köyü'ndeki mağaralar mantar üretiminde kullanılmak istenmektedir.

Köye geri dönüş yapmayan hanehalkları arazilerini kiraya veya ortağa vermektedirler. Tahıl üretimi; topografyadan dolayı zorluğu, ekonomik getirisinin az olması ve çok kısıtlı tarım alanları nedeni ile yapılmamaktadır. Sadece Sancarlı, Ziyaret ve Kocalar'da ovada; az miktarda buğday ve arpa üretimi yapılmaktadır. Tuzla'da sulama yapma imkânı olmayan bir miktar düz yarım dekarlık alanda mercimek ekimi denenmiştir. Verim düşük olmasına rağmen hayvan yemi amaçlı tekrar mercimek ekimi planlanmaktadır.

Hayvancılık

Hayvancılık doğasındaki sürdürülebilirlik; düzenli gıda temini ve sermaye olma özelliği nedeni ile tüm köylerde vazgeçilmeyen ve geliştirilmek istenen temel etkinlik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bölgede hayvan sayılarında yaşanan düşüslere rağmen köylülerce hayvancılık en önemli geçim kaynağı ve sermaye olarak görülmektedir. Tüm köylerde önceliklerine göre koyun ve keçi, merası çok dar olan Alipaşa gibi köylerde de süt sığırı yetiştiriciliği halen en büyük gelişime açık potansiyel etkinlik özelliği taşımaktadır.

Bazı köylerde ortağa verme uygulanmakta olup ortaklığın şartı; hayvan sahibine 10 koyun için 8 kg tereyağ ve tüm hayvanların kuzu ve oğlağının yarısıdır. Köye dönüş kapsamında fakir ve çok az arazisi olanlara valilikler tarafından yapılan desteklemelerde de hayvancılık ilk sırada yer almaktadır. Koyun ve keçiler kışın barınaklarında arpa, bulgur kepeği, karma yem, meşeliklerden toplanan palamut gibi yemlerle beslenir. Koyun ve keçiler buğday, arpa hasadının arkasından Vadinin bitimindeki Kızıltepe ovasında anızda otlatmaya götürülmektedir. Bu otlatmadan para alınmamakta ve yaklaşık iki ay (haziran ve temmuz) burada kalınmaktadır. Koyunlarda kuzu verimi birin altında olmak üzere oldukça düşüktür. Daha kaliteli koçların kullanılmasına ihtiyaç vardır. Çobanlar genellikle aile içinden olmaktadır. Hayvanların su kaynağı köyün mevcut su kaynakları ve meraya çıkardıkları Soğanlı veya Tuzla meralarında bulunan meradaki sarnıçlardır. Bu sarnıçlardan her biri 10 hayvana 2 ay süreli yetecek kapasitededir. Köy halkı su depolarının olması nedeniyle kendilerine yakın olan mera alanı yerine soğanlı bölgesinde meraları kullanmaktadır. Sancarlı Köyü Meraları Kocalar, Ziyaret ve Sancarlı Köyleri tarafından ortak kullanılmaktadır. İdeal bir sürü büyüklüğüne yakın olan 40 koyun, 10 keçilik bir işletmede tarımsal gelir (2002 pazar fiyatları ile) 2802 milyon TL'dir. Yüz koyun-keçilik bir sürüde bu gelirin nereye ulaşacağı tahmin edilebilir. Bu veriler koyun ve keçi yetiştirmenin hanehalkı gelirini sadece tütün yapanlara göre 3-4 misli arttıracığını ortaya koymaktadır.

Yüceli beldesinde bir balık restoranı bulunmakta, balıklar olgun halde Malatya'dan getirilmekte, bir havuzda bekletilmekte ve müşterilere sunulmaktadır. Dereden bazı köylülerce düzenli olmasa da balık avlanmakta olduğu, ancak nehre bilinçsizce boşaltılan bir tarım ilacı artığı sonrası balık sayısında belirgin bir azalma olduğu belirtilmiştir.

Bölgede arıcılık yapılmamaktadır. Bunda temel neden arıda gezdirme mecburiyeti ve yeterli iş gücü, zaman, para ve bilgi olmamasıdır. Hindi yetiştiriciliği sınırlı sayıda yetiştirici tarafından bilinmekte ve ancak pazar koşulları sağlanması halinde bazıları için bir alternatif etkinlik olabileceği belirtilmektedir. Evlerin avlularının ve çevrelerinin darlığı hindi hatta tavuk beslenmesini bile çok zorlamaktadır. Köylerde hanelerin çoğunda ev-içi tüketim için 4-5 adet tavuk beslenmektedir. Sadece Yüceli Beldesinde 8-10 adet kaz yetiştirildiği gözlenmiştir.

Hayvan gübreleri meralardan toplanmakta ve yakacak olarak kullanılmaktadır.

İnekde verimin daha fazla olmasına karşın masrafının fazla olduğunu belirtilmiştir.

Ayaz Köyünde iki adet 20 başlık (20m x 4 m) büyükbaş besi ahırları mevcut olup, küçükbaş hayvan yetiştiriciliği amacı ile kullanılmaktadır.

Pazarlama

Köylerde hububat ve yem bitkisi ekimi olmadığından hayvancılıkta kullanılan yem ihtiyacı, Kızıltepe ve çevre köylerden sağlanmaktadır. Üretilen süt aynı gün peynir veya yoğurda işlenmekte ve öncelikle aile içinde tüketilmektedir. Fazla olması durumunda Yüceli Bölgesi içinde satılmaktadır. Bölge dışına süt ürünleri satışı çok azdır. Kızıltepe ve Mardin'de üretici tarafından satılabilmektedir. Bir kg peynirin kilosu 1.500.000 TL, yoğurt ise 700.000 TL/kg fiyat bulmaktadır. (2002 fiyatları) Ayrıca yeşil kışlık sebzelerin de Kızıltepe'de satışı yapılmaktadır.

Tütün kıyılmış halde, özellikle Yüceli Bölgesi, Kızıltepe ve köylerinde pazarlanmaktadır. Yüceli bölgesinde tütün Tekel'e verilmemektedir. Çünkü, Tekel tütüne 1-2 milyon TL/kg öderken piyasada aynı tütün 8-10 milyon TL/kg'dan satılmaktadır. (2001 fiyatları)

Meyve ve bağ yetiştiriciliği pazara yönelik olmayıp, hanehalkının tüketimine dönük olarak yapılmaktadır. Bağların bakımı ve sulanması durumunda satışa çıkacak ürün bulunabilecektir. Bununla beraber, tüm köylerde, sahibi köye geri dönmeyen bahçelerin meyveleri köy halkı tarafından toplanıp taze ve/veya kurutularak Yüceli ve Kızıltepe'de satılmaktadır. Uluköy, Ziyaret ve Erdem köylerinde tütün sonrası Ekim-Ocak ayları arasında; maydanoz, ıspanak, dereotu ve taze soğan gibi yaprakları yenen yeşil kışlık sebzelerin ekimini yapmakta ve Kızıltepe'de satışı yapılmaktadır.

YOKSULLARIN DURUM ANALİZİ VE İYİLEŞTİRME OLANAKLARI

İnsan Sermayesi

Yüceli halkının ve özel olarak yoksulların temel eğitimi yetersizdir. Ancak yoksullar gerek sürekli geçim sorunları, gerekse 1993-1996 arası göçleri nedeniyle değişik sosyal ve ekonomik ortamlarda bulunmuş ve epeyce bir deneyim kazanmışlardır. Ayrıca koyun, keçi yetiştirme, meşe yetiştirme, tütün üretimi gibi alanlarda epeyce bir bilgi ve deneyim sahibidirler. Ancak seracılık veya yeni sebze yetiştiriciliği gibi üretim dallarında bilgileri yetersizdir. Zor yaşam koşulları nedeniyle işten kaçınmazlar ve zorluklarla baş etme kapasiteleri çok fazladır.

Doğal Sermaye

Yüceli Bölgesinde sulanan alanlar son derecede kısıtlıdır. Su ise güneydeki köylerde oldukça kısıtlıdır, ancak yetersiz değildir. Suyun kollektif bir kullanımı vardır. Göç nedeniyle hayvan kaynakları da erimiştir ve finansal zorluklar nedeniyle bu sayıyı sadece kendi olanakları ile arttırmaları çok zor görülmektedir. Mera ve orman yapılabilecek alanlar ise Bölgede bazı köyler hariç (Alipaşa, Karaman gibi) çok geniştir. Meraya ulaşım kolaydır ve kısıtlamalar çok azdır. Meşeliklerin ise ilgilenen

köylülerce sahiplenilmesi geleneği olmakla birlikte, meşelik veya başka şekillerde değerlendirilecek alanlar oldukça geniştir. Dereler çeşitli şekillerde kirletilmekte ve sağlığı tehdit etmektedir.

Fiziksel Sermaye

Üreticilerin sahip oldukları alet ve araçlar oldukça kısıtlıdır. Teraslar halinde bulunan arazi nedeniyle el aletleri kullanılmaktadır. Bölgedeki kamyon sayılarının çokluğu nedeniyle taşıma olanakları kiralama yoluyla oldukça fazladır. Pazarlama için herhangi bir kooperatif bulunmamaktadır. Şu anda süt ve süt ürünleri üretimi azdır ve Bölge içinde tüketim gerçekleşmektedir. Ürün fazla olduğunda Mardin ve Kızıltepe pazarlarında kendileri satış imkanına sahip olmaktadır. Tütün ise yerel olarak ticaretini yapanlara veya Kızıltepe içinde bizzat satılabilmekte ise de daha geniş bir çevre içinde pazarlama olanağı oldukça kısıtlıdır. Sağlık Ocağı henüz yeni doktora kavuşmuştur. Köylerde kanalizasyon yoktur.

Finansal Sermaye

Parasal gelir Kasım ayında hemen hemen sadece tütünden gelmekte ise de oldukça kısıtlıdır. Mayıs, Haziran ayları en çok parasızlık çekilen aydır. Bazı yaşlılara çocukları para göndermekte ise de gerek gönderilen miktar, gerekse bu imkandan yararlananlar azdır. Bazıları Kızıltepe gibi yerlerde işçi olarak çalışmakta iseler de ülkenin içinde bulunduğu ekonomik kriz nedeniyle bu gelirler de azalmıştır. Bankalardan alınan krediler faizlerin yüksekliği nedeniyle çok azdır. Göç nedeniyle köylülerin en sıkıntıda olduğu alan finansal sermayedir. Evlerin tamir edilmek zorunda olması ve düşük gelir düzeyi özfinansman yoluyla zayıflamış bulunan hayvan sermayesinin artırılmasını çok kısıtlamaktadır.

Sosyal Sermaye

Köylülerin en güçlü olduğu alanlardan biridir. Akrabalık, aynı soyadından olma, hatta hemşehrilik İstanbul, Ankara gibi büyük metropollerde bile tutunmalarına yardımcı olabilmektedir. Ancak daha önceki bölümde incelendiği gibi kooperatif vb. modern kuruluşlar yoktur. Çalışmayan iki tarımsal Kalkınma Kooperatifi kapanmak üzeredir. Köylerde az sayıda soyadına sahip aile (yerel olarak familya deniyor) bulunmaktadır. Örneğin en büyük birim olan Yüceli'de sadece dokuz aile vardır. Farklı aileler arası ilişkiler ise kuvvetli değildir ve toplumun bir bütün olarak örgütlenmesinin önünde en büyük engeldir. Bazı aileler belediye Başkanlığı, muhtarlık gibi alanlarda iktidarı elde etmekte ve bu durum diğer ailelere ait halkta tepki yaratmaktadır. Yücelide belediye Başkanı devlet kuruluşları ile kurduğu ilişkiler sayesinde çok güçlü bir bireydir. Ancak bu iktidar diğer ailelerce hoş karşılanmamakta ve Devletin sağladığı olanaklardan daha çok kendi soyadından olanlara yararlandığı ve gücünü keyfi olarak kullandığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bu durum kırsal kalkınma çabalarında dikkatle ele alınmalıdır. Topluluk kendi koyduğu kurallara uymaktadır. Örneğin meşeliklerin bireyler tarafından korunması ve sahiplenilmesinde kurallara büyük ölçüde uyulmaktadır. Suyun kullanımı da yüzlerce yıl önce konmuş kurallarla yürütülmektedir. Bu yazılı olamayan kurumlar toplumun örgütlenmede oldukça büyük bir potansiyele sahip olduğunu göstermektedir.

Kırılganlık

Bölge halkı 1993-1996 arası göç etmiştir. Bu dönemde oldukça zorluklarla karşılaşmalarına rağmen kurdukları sosyal bağlarla bu krizi atlatabilmişlerdir. Köylülerine geri dönenlere Valilik koyun veya inşaat malzemesi vererek yardım etmeye

çalışmışsa da güçlü bir kırsal kalkınma için daha geniş kaynakların harekete geçirilmesi gerektiği açıktır. Geçim sıkıntısı çok olduğunda aileler bazı bireylerini kentlere göndererek veya bir dönem topluca köyleri dışında iş için göç ederek karşılaştıkları krizleri atlattırmaya çalışmaktadırlar.

Geçim sıkıntısı içinde bulunan köylülerin en zayıf noktası finansman sermayelerinin kısıtlılığıdır. Bunun aşılması halinde kırsal kalkınma önündeki önemli bir engel kaldırılmış olacaktır. Bölgede aileler arasındaki anlaşmazlıklar da önemli bir sorundur.

YÜCELİ İÇİN PROJE ÖNERİLERİ

Bu bölümde, alan araştırmasının sağladığı bilgilerden yararlanarak Yüceli Bölgesinde katılımcı yaklaşımları kullanan, yoksulluğun azaltılmasını, yerel halkın ve kuruluşların kalkınma çabalarına güçlendirilerek katılımlarını sağlayacak bir kırsal kalkınma projesinin hazırlanması için bazı proje bileşenleri ortaya konulmuştur. Bu proje bileşenleri başlıca a) yerel kuruluş geliştirme ve proje uygulama b) küçükbaş hayvancılığının geliştirilmesi c) topluluk ormancılığı d) tarımsal çeşitlendirme e) altyapı ve çevrenin geliştirilmesi f) kadınların eğitimi g) aile planlaması h) turizmin geliştirilmesidir. Her bileşen diğerleri ile de ilişkilidir. Projede Yüceli Bölgesinde bir büro kurularak yerel dili bilenler de olmak üzere, gerekli uzmanların atanması ve katılımcı yaklaşımların kullanılarak başta Bölge halkı ve kuruluşları olmak üzere paydaşlarla kırsal kalkınma etkinliklerinin yürütülmesi düşünülmüştür. Bu proje bileşenleri bir başlangıç noktası olarak ele alınabilir. Proje bütçesi ve programı esnek olmalıdır. Projenin en az beş yıl sürmesi düşünülebilir. Projenin daha sağlam temellere basması ve paydaşlardan destek alması için burada sadece ip uçları verilebilen proje içeriğinin ve programının katılımcı proje geliştirme yaklaşımı ile hazırlanması gereklidir.

YEREL KURULUŞ GELİŞTİRME VE PROJE UYGULAMA BİLEŞENİ

Yüceli Bölgesinde Belediye ve Muhtarlıklardan başka kuruluş bulunmamaktadır. Yüceli ve Sancarlı Köylerinde kurulmuş bulunan Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri kapatılmak üzeredir. Bu iki kooperatif de aslında yerel toplumun örgütlenerek ortaklaşa bazı sorunları çözmek amacıyla çok, Tarım ve Köyişleri Bakanlığının kooperatifler aracılığıyla dağıttığı düşük faizli kredileri almak için kurulmuşlardır. Kurucuların kooperatif yönetimi ile ilgili bilgilerinin sınırlı olması da bu sonuçta rol oynamıştır, ancak temel amaç kredileri almaktır. Bazılarının kredi ile alacakları inekleri hemen satma eğiliminde olacakları söylenebilir. Bu nedenle kooperatif kuruluşu ile ilgili yasal süreç tamamlanılmamış, örneğin genel kurullar yapılmamış, yasal defterler alınmamış, katılım payları ödenmemiş, kredinin alınması için zorunlu olan tüm projenin %15 kadar yatırım gerçekleştirilmemiştir. Kooperatif kurucuları da kredileri alamadıkları için kooperatiflerinin kapatılmasını isteyerek kooperatifin asıl amacının kredi almak olduğunu ortaya koymuşlardır. Kısacası kısa bir süre sonra kapatılacak olan kooperatifler dışarıda tutulacak olursa Yüceli Bölgesinde yerel halkın kendi başına kurduğu hiçbir kuruluş bulunmamaktadır.

Yüceli Bölgesinde yürütülecek olan katılımcı bir kırsal kalkınma projesinin başarılı olması ve halk tarafından sürdürülmesi için yerel kuruluşların geliştirilmesi ve projenin uygulanması için bir yapılanmanın olması gereklidir.

Yüceli Bölgesinde aileler arası iktidar çekişmeleri yaşanmaktadır. Şu anda bir aile Yüceli Beldesinde Belediye Başkanlığı, Muhtarlık, Kooperatif Başkanlığı gibi bütün iktidar odaklarını kontrol ederek iktidara sahip olmakta bu da diğer ailelerde rahatsızlık

yaratmaktadır. Bu nedenle de iktidarın ve proje yönetiminin tekelleşmesinin önlenmesi büyük önem kazanmaktadır.

Kısa bir zaman içinde kooperatif gibi kuruluşların kurulması zor görünmektedir.

Üreticileri güçlendirerek zaman içinde hem köy düzeyinde hem de Yüceli düzeyinde kooperatif veya Yüceli Kırsal Kalkınma veya Kırsal Turizm Derneği gibi yasal yapıları içinden doğuracak bir çalışma ve örgütlenme tarzına ihtiyaç vardır.

Yüceli Merkezde en fazla üç uzmandan oluşan ve Yüceli Bölgesi halkının hizmetinde olan bir kırsal kalkınma bürosu olabilir. Bu uzmanlar arasında en az bir kadın olmalıdır. Uzmanlardan gene en az birinin sosyal bilimler alanında eğitim yapmış olmasına dikkat edilmelidir. Bu çalışanlar içinde en az birinin yerel dili biliyor olması da ekibin başarısını büyük ölçüde arttıracaktır. Bölgede çalışacak başka uzmanlar geçici süreler için çağrılabilir. Bu büronun her türlü iletişim aracı ile donatılması ve bir arazi arabasına sahip olması gerekli olacaktır.

Köy düzeyinden başlayacak olursak uzmanların girişimi ile her köyde kadınlar ve erkeklerden oluşan iki ayrı “ Köy Meclisi” kurulabilir. Bu bütün köy halkına açık bir platform olacaktır. Uzmanlar başlarda bu toplantılarda kolaylaştırıcılık yapacaklardır. Bu meclisler katılımcı tarzda çalışarak sorunlarını tartışacak, çözüm yolları arayacak ve kararları alacaktır. Her iki meclisin üçer kişilik yürütücüler kurulu seçmesi ve toplantıları organize etme, gündemi ve ön hazırlıkları yapma ve alınan kararların yürütülmesi işlemlerinin bu kurullar tarafından yapılması gerekebilecektir. Köy düzeyinde kararlar bu meclislerce alınacak ve kadın erkek meclisleri arasındaki uyumlaştırma ve eşgüdüm için meclis yürütme kurulları bir araya geleceklerdir. Olabilirse veya gerektiğinde her iki meclisin birlikte toplanması ve karar alması sağlanmaya çalışılacaktır. Doğal olarak bunlar tamamen köy halkı tarafından kesin olarak belirlenecek ve saptanacak taslak düşüncelerdir. Kadın ve erkek köy meclisleri birer temsilci seçerek ve bunları muhtarla birlikte Yüceli Beldesinde toplanacak olan “Yüceli Kırsal Kalkınma Meclisine” gönderebileceklerdir. Bu Meclise projenin bürosunda bulunan çalışanlar ve Bölgedeki Belediye Başkanları (şu anda yalnızca Yüceli Beldesinde var) da katılabilirler. Köy Meclislerinin düzeyini aşan konular veya projeden finansman, teknik eleman, araç vb. gibi istekler Yüceli Bölge Meclisi tarafından ele alınacak ve karara bağlanacaktır. Bu meclis karar ve denetleme görevlerini de yapacaktır. Meclisin sekreteryasını proje bürosunun yürütmesi mümkündür. Bölge Meclisi kendi içinden üç kişiyi (en az birisi kadın olma koşulu getirilebilir) “Yüceli Bölgesi Kırsal Kalkınma Yürütme Kurulu“ olarak seçebilir. Bu kurula sekreteryayı yürütmek üzere projenin şefi de katılabilir. Bu yapının üstünde projenin paydaşları ve finansmanını sağlayan kuruluşların temsilcilerinin, Yüceli Kırsal Kalkınma Yürütme Kurulu üyeleri ve proje çalışanlarının katıldığı “Danışma Meclisi“ olabilecektir. Danışma Meclisi projenin destek etkinlikleri için karar alma ve koordinasyon görevini yürütecektir. Danışma Meclisini Köy meclisleri ve Yüceli Meclislerinin üzerinde yetkili bir organ olarak değil, yapılacak çalışmaların destekçisi bir platform olarak düşünmelidir. Danışma Meclisi Sekreteryasını GAP İdaresi veya projenin yürütücüsü kuruluş sürdürebilecektir. Köy Meclisleri veya Yüceli Meclisi yapacakları etkinlikler için mali, teknik veya araç vb. desteği istediğinde, bunlar Danışma Kurulunda görüşülerek koordine edilecek ve gerekli kararlar alınacaktır. Bu kararlar her köyde kimlere kredi açılacağı, veya köylerde hangi konularda adaptasyon denemeleri yapılacağı gibi olmayacaktır. Bunlar Köy Meclislerinde kararlaştırılmalıdır. Ancak köylerin isteklerinin eşgüdümlenmesi ve verilebilecek teknik desteklerin belirlenmesi için Danışma Kurulunda görüşmeler yapılabilecektir. Kararların hangi düzeyde alınması gerektiği “subsidiarity” ilkesince belirlenecektir. Her karar kendisini ilgilendiren mümkün olabilen en alt düzeyde (Köy Meclisleri, Yüceli Meclisi, Danışma kurulu) görüşülüp karara bağlanabilecektir. Bu yapılanma köylünün projeyi kendi projesi olarak görmesini ve yönetmesini sağlayacaktır. Örneğin projenin elindeki mali olanaklar değerlendirilerek Yüceli Meclisi; her köye hanehalkı

sayısı ile orantılı olarak belirli bir miktar koyunun kredili olarak dağıtılmasını öngördü ise bu kolaylaştırıcı uzmanın yardımı ile köy meclisinde yapılacak bir varlıklılık sıralamasına dayanan bir listenin meclisce belirlenmesi ve buradan seçimin yapılmasıyla olabilecektir. Bu demokratik yapılanma Yüceli'deki aşırı yoğunlaştığı köylülerce ileri sürülen iktidar odaklarının hegemonyasını önleyebilecektir.

Proje bürosu şefi ve çalışanlarının görevi projenin çalışmalarını kolaylaştırma meclislere ve kurullara öneride bulunma, danışmanlık yapmadır.

Bu proje bileşeninde;

Paydaşlar: Köy Muhtarları, Yüceli Belediye Başkanı, Yüceli Bölge Halkı, GAP İdaresi Mardin Tarım İl Destekleme Şubesi, Kızıltepe Tarım İlçe Müdürlüğüdür.

Problem Analizi: Yüceli halkı yerel kuruluşlar geliştirememekte bu da kırsal kalkınmayı sınırlamakta, Bölgede iktidarın tekelleşmesine katkıda bulanmaktadır.

Problemler Arası İlişkinin Analizi: Yüceli Halkı; yerel iktidarın tekelleşmesi, Devletin yeterince katılımcı yaklaşımları uygulamaması nedenleriyle yerel kuruluşlar geliştirememekte, devlet imkanlarından yararlanma biçimi kendi problemlerine dayalı olarak değil, devletin elinde olan ve alabileceğini düşündüğü alanlara yoğunlaşmaktadır.

Hedeflerin Analizi: Yerel halkın proje ile birlikte demokratik karar alma mekanizmalarını geliştirmesi ve zaman içinde birlikte çalışmanın öğrenilmesi ile kooperatif, dernek gibi daha gelişkin ve yasal kuruluşlar kurması bu proje bileşeninin hedefidir.

Alternatiflerin Tartışılması: Projenin bu bileşeninin uygulanmaması durumunda proje yukardan aşağı uygulanmak zorunda kalınacak, katılımın yaratılmaması iktidar yoğunlaşmasının devam etmesine, halkın pasifleşmesine ve Devletten beklentilerinin ihtiyaç sıralamasında çok geride olan, hatta olmayan alanlara yoğunlaşmasına yol açacaktır. Bu da projenin başarısızlığının koşullarını yaratacaktır.

YEREL KURULUŞ GELİŞTİRME VE PROJE UYGULAMA BİLEŞENİ PROJE PLANLAMA MATRİKSİ

	Müdahale Mantığı	Doğrulanabilir göstergeler	Doğrulama kaynakları	varsayımlar
Proje amacı	Halkın demokratik olarak kurulan ve kendilerince yönetilen meclisleri aracılığı ile kırsal kalkınma çalışmalarında aktif rol oynaması.	Bütün köylerde kadın ve erkek meclisleri var. Yüceli Kırsal Kalkınma Meclisi kuruldu.	Meclis tutanakları	-Yüceli Bölgesinde meclisleri önleme girişimi yok -Kamu, sivil ve yerel kuruluşlar arasında çatışma yok -Paydaş kurumlar yeni yaklaşıma inanıyorlar
Sonuç	1. Proje bürosu, Köy erkek ve kadın meclisleri ve Yüceli Meclisi kuruldu ve düzenli toplanıyor.		-Proje bürosu dosyaları -Meclis tutanakları	
Etkinlikler	1.1. Proje bürosu oluşturuldu 1.2. Proje çalışanları ve paydaş kurumlarındaki ilgili uzmanlar halkın katılımı konusunda eğitildi. 1.3. Meclislerin oluşturulması için bireysel görüşmeler ve grup çalışmaları yapılıyor. 1.4. Proje çalışanları, meclislerin düzenli toplanması için kolaylaştırıcılık görevi yapıyorlar.	-Eğitime katılanların %80'1 eğitimden memnun ve halkın katılımını olumlu karşılıyor.	-Eğitim katılımcı değerlendirme formları - Proje bürosu dosyaları ve gelişme raporları	Eğitimi yapacak uzmanlar var.

YEREL KURULUŞ GELİŞTİRME VE PROJE UYGULAMA BİLEŞENİ YAPILACAK İŞLERDE SORUMLULUK DAĞILIMLARI

Etkinlikler	Uygulamaya katılan taraflar										
	Muhtarlar	Yüceli Belediye Başkanı	GAP İdaresi	Mardin Tarım İl Müdürlüğü	Kızıltepe Tarım İlçe Müdürlüğü	Mardin Valiliği	Kızıltepe Kaymakamlığı	Mardin Orman İşletme Müdürlüğü	Sivil Toplum Kuruluşları	Üniversite	Proje Ekibi
1.1. Proje bürosu oluşturuldu	x	x	x				x				XX
1.2. Proje çalışanları ve paydaş kurumlarındaki ilgili uzmanlar halkın katılımı konusunda eğitildi.		x	XX	x	x	x	x	x	x	x	x
1.3. Meclislerin oluşturulması için bireysel görüşmeler ve grup çalışmaları yapılıyor	x	x			x		x				XX
1.4. Proje çalışanları, meclislerin düzenli toplanması için kolaylaştırıcılık görevi yapıyorlar	x	x		x	x		x		x	x	XX

x Katılıyor

xx Sorumlu

YEREL KURULUŞ GELİŞTİRME VE PROJE UYGULAMA BİLEŞENİ ZAMAN ÇİZELGESİ

Etkinlikler	1. Yıl				2. Yıl				3. Yıl				4. Yıl			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
1.1. Proje bürosu oluşturuldu	■															
1.2. Proje çalışanları ve paydaş kurumlarındaki ilgili uzmanlar halkın katılımı konusunda eğitildi.		■	■													
1.3. Meclislerin oluşturulması için bireysel görüşmeler ve grup çalışmaları yapılıyor		■	■	■												
1.4. Proje çalışanları, meclislerin düzenli toplanması için kolaylaştırıcılık görevi yapıyorlar		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN GELİŞTİRİLMESİ BİLEŞENİ

Projenin bu bileşeninde yoksul, yeter düzeyde işlenebilir arazileri olmayan hanelere sürdürülebilir geçim kaynağı sağlanabilmesi, geniş mera alanlarının değerlendirilmesi, katılan köylülerin küçükbaş hayvan edinebilmelerinin sağlanması, hayvanlardan yeterli verim ve gelir elde edilmesi amaçlanmıştır.

Yüceli Bölgesinde 1980'li yıllardan bu yana önceleri yetersiz gelir nedeniyle kentlere göç olmuş buna bağlı olarak da hayvan sayısı azalmıştır. 1993 sonrası ise terör nedeniyle gece meralardan yararlanılamamış ve arkasından Yüceli, Ayaz ve güneydeki Ziyaret ve Sancar köyleri dışındaki bütün köyler göç etmek zorunda kalmışlardır. Bunun sonucu göç etmeyen köyler de dahil olmak üzere başta koyun ve keçi olmak üzere hayvan sayıları düşmüştür. 1980'lerdeki 12000 koyun ve keçi sayısı, 2002 yılında 1715'e düşmüştür. Buna bağlı olarak tütünlerde kullanılan gübre bile artık Bölge dışından sağlanmaktadır. 1996'larda köylere geri dönmeye başlayanlar kentlerde tutunamayıp, geri dönmekte umudu olanlardır. Bunlar birikimlerini kaybetmişlerdir ve tamir isteyen evleri nedeniyle en kolay yapabilecekleri, toprak istemeyen ve yetiştirmesini iyi bildikleri koyun ve keçi edinerek gelirlerini artırmak olanağından yoksundurlar.

Yapılan analizlerde çok sarp olan ve merası olmayan Alipaşa dışında bütün köyler öncelikle koyun ve keçi yetiştirmek istediklerini belirtmişlerdir. Köylerin çevresindeki geniş meralarda; palamutları ve yapraklarının hayvan beslemede kullanılabildiği meşelikler bulunmaktadır. Bu meralarda su biriktirilen sarnıçlar da vardır. Kısacası çevrede yeterince kullanılmayan bir mera kaynağı vardır.

Önceki bölümde de belirtildiği gibi kurulmuş bulunan iki Kalkınma kooperatifinde köylülerin temel amacı Devletin süt ineği alımı için vereceği düşük faizli kredilerden yararlanmaktır. Bu kooperatifler bugün kapanma durumundadır. Kooperatif bilinciyle, yönetim bilgisinin olmaması ve köylerdeki anlaşmazlıklar nedeniyle kısa dönemde yeniden canlandırılabilmesi çok zordur.

Projenin temel amacı yeterince kullanılmayan bu kaynakları kullanarak hızla gelir üretmektir. Tütün ekilen arazi sınırlıdır ve yoksulların çoğu topraksızdır. Yoksulların gelirlerini artırmanın başlangıç olarak hızlı ve kolay yolu küçükbaş hayvancılığı yapmaktır. Bu da yoksullara koyun ve keçi sağlayarak olabilir. Bunun için bir kredi mekanizmasına ihtiyaç vardır. Proje önerisini geliştirecek olan GAP İdaresinin elinde çok eleman olmaması, ayrıca projeyi yürütecek kuruluş ile krediyi geri toplayacak kuruluşun aynı olmasının getirdiği sakıncalar dikkate alınırca bu kredilerin dağıtılması ve geri alınmasında Kaymakamlığın görevli olması daha yararlı olacaktır. Kredilendirme GAP idaresinin uyguladığı GAP halkaları modelinden çok farklı olmayabilecektir. GAP halkaları sisteminde verilen 10 koyun 5 sene içinde gene 10 hayvan olarak geri alınmakta ve yeni üreticilere dağıtılmaktadır. Ancak; bir yandan hayvan alanların hayvan sayısını hızla artırarak yeterli gelire ulaşmaları sağlanırken diğer yandan da projenin uygulama maliyetini düşürmek ve aşırı kaynak kullanarak yapay olarak başarılı görülen bir proje yaratmayarak, ülke çapında yoksullukla mücadelede uygulanabilecek bir model için pilot çalışması olması amacıyla; verilen 10 hayvandan geri alınan hayvan sayısını örneğin 5 yıl içinde 12'ye çıkarmak (bir faiz olarak) da düşünülebilir. Krediyi geri toplayacak kuruluşa (örneğin Kaymakamlık) proje bütçesinden; yapacağı hizmet karşılığı, toplayacağı hayvan sayısına bağlı olarak belirli bir değer transfer edilebilir. Kısacası kredileri geri toplayan kuruluş, hayvanları belirtilen işletmelere dağıtacak ve bu işlemleri için belli bir hizmet karşılığını proje bütçesinden alacaktır. Köylerde hayvan alacakların belirlenmesinde Köy Meclisleri yetkili olabilir. Böylelikle saydamlık sağlanabilir. Projede görevli elemanların kolaylaştırıcılığında yapılacak bir varlıklılık sıralamasının objektif olacağı ve herkesi tatmin edeceği söylenebilir.

Bu proje bileşeninin bir ayağı da meraların geliştirilmesi çalışmaları olacaktır. Bu konuda Mera Fonunda birikmiş olan kaynaklar kullanılabilir. Köy meclisleri ve gruplarında konu görüşülecek, halkın katılımı sağlanabilecektir. Böylelikle Köy Meclislerinin ve Yüceli Meclisinin verdiği kararlarla ve sağlanacak mera uzmanlarının da desteği ile meraları geliştirme çalışmaları yapılabilir.

Projede Köy Meclislerinde veya köy gruplarında yürütülecek katılımcı kırsal değerlendirme çalışmalarında katılanlarla hayvancılıkla ilgili sorunlar ele alınacak ve köylülerce belirlenecek konularda eğitim çalışmaları yapılacaktır. Bu süreç önü açık bir süreçtir. Katılımcı projelerin gereği olarak esnektir.

Projenin ilk yıllarında süt ürünlerinin pazarlanmasında bir problem olması beklenmemektedir. Canlı hayvan satışlarında da pek problem yoktur. Yoksul olan üreticiler süt ürünlerinin, hele hayvan sayısının az olduğu ilk yıllarda büyük bir kısmını kendileri tüketenlerdir. Şu anda da Mardin ve Kızıltepe halk pazarlarında üreticilerin süt ürünlerini doğrudan pazarlama yolları vardır.

Ancak hayvan sayısının artması ile pazarlama problemleri ortaya çıkacaktır. Pazarlama başta olmak üzere değişik sorunların çözümü için kooperatif veya dernek benzeri örgütlerin geliştirilmesi bu bileşenin başarısı ve sürdürülebilirliği için gerekli olacaktır. Ancak başlarda pre-kooperatif denilen daha basit yapıların geliştirilmesi, giderek kooperatif, dernek benzeri daha formal yapılara geçilmesi mümkündür. Örgütlenme probleminin nihai olarak her köy düzeyinde değil Yüceli Bölgesi düzeyinde çözümlenmesi gerektiği açıktır. Bu konuda kolaylaştırıcılar 2-3 yıl sonrasını görerek konuları Meclislere zamanında getireceklerdir. Bu konuda gene aşamalı olarak gelişecek bir süreç düşünmek daha makul olacaktır. Örneğin ilk önce mandıra yerine soğutmalı süt tankı edinmek gibi. Bu sorunlar bir süreç içinde Köy ve Yüceli Kırsal Kalkınma Meclislerinde karara varılacaktır. Proje çalışanları sadece bu sürecin kolaylaştırıcısı olabileceklerdir. Benzer durum canlı hayvan satışı için de doğrudur. Bu konuda Meclisler sorunları önlerine koyacak ve çözümler aramaya başlayacaklardır. Başlarda canlı hayvan pazarlaması üreticilerce sorun olarak bile görülmeyecek olabilir. Ancak Proje kolaylaştırıcıları katılımcı yaklaşımları uygulayarak konunun sorun olarak üretici bilincine gelmesinde etkili olabileceklerdir.

Paydaşlar: Çiftçiler, Mardin Valiliği, Kızıltepe Kaymakamlığı, GAP -BKİ, Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonu, Mardin Tarım İl ve Kızıltepe Tarım İlçe Müdürlüğü, Mardin Orman İşletme Müdürlüğü, özel sektör, FAO vb. uluslararası kuruluşlar, sivil toplum örgütleri ve üniversitelerdir.

Problem Analizi: Özellikle 1990'lı yılların başlarında başta terör ve ekonomik nedenlerle göç etmek zorunda kalmış haneler; nakit ihtiyaçlarını öncelikle ellerindeki hayvanlarını satarak karşılamışlardır. Gerek köye dönüş projesi kapsamında köye dönmelerine izin verilenler, gerekse göçe maruz kalmamış insanlar; meralardan terör döneminde yararlanamamaları, konutların tamir edilmek zorunda olması nedenleriyle finansman sıkıntısı içinde olmuşlardır ve bu yüzden hayvan sahibi olamamakta ve mevcut hayvanlarından da yeterince verim alamamaktadırlar.

Problemler Arası İlişkinin Analizi:

Bölge genelindeki köylüler, ekonomik olmayan işletme büyüklüklerindeki arazilerinde tek ürün ağırlıklı (tütün) bir üretim gerçekleştirmektedirler. Elde edilen gelirin büyük bir bölümü gıda harcamalarına yönelik olduğundan hayvancılık veya gelir getirici diğer etkinliklere sermaye ayırlanamamaktadır. Sahip oldukları sürüleri ekonomik büyüklüğe getirememeleri, yeterli beslemenin olmaması, devlet tarafından bu konuda yayım hizmetlerindeki kısıtlar nedenleri ile hayvancılık kötü durumdadır ve çoğu yoksulun hiçbir hayvanı yoktur.

Hedeflerin Analizi:

Kamu desteği ve kontrolü altında bölgenin sosyo-ekonomik yapısı dikkate alınarak çeşitli hayvancılık modelleri ve hayvancılık kredileri ile köylülerin hayvan edinmelerini sağlama, hayvan besleme, bakım vb konularda eğitim verilerek verim artışı sağlamak proje hedefi olarak alınmıştır.

Alternatiflerin Tartışılması:

Projenin olmaması durumunda ekonomik olmayan işlenebilir arazilere sahip olan köylüler, gelirlerinin ve tasarruflarının kısıtlı olması nedenleriyle hayvan sayılarını çok uzun yıllar optimum sürü büyüklüğüne çıkaramayacaklar, yoksulluk kısır döngüsünden kurtulamayacaklardır. Geniş meralara sahip olunması, hayvancılık yetiştirme bilgilerinin olması, ilk aşamada özellikle küçükbaş hayvan yetiştiriciliğini ön plana çıkarmaktadır.

KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN GELİŞTİRİLMESİ BİLEŞENİ PROJE PLANLAMA MATRİKSİ

	MÜDAHALE MANTIĞI	DOĞRULANABİLİR GÖSTERGELER	DOĞRULAMA KAYNAKLARI	VARSAYIMLAR
PROJE AMACI	Küçükbaş hayvancılığı ile uğraşanların sayısı ve bundan elde ettikleri gelirin artırılması	- Projenin 2 yıl sonunda hanehalklarının %75'i küçükbaş hayvan yetiştiriyor. -2 yıl sonunda koyun veya keçi başına brüt kar %20 arttı	-Tarım İl, İlçe ve Proje Raporları, -Üreticilerle anketler	Hanelerde et ve süt ürünleri tüketimi %50 oranında arttı
SONUÇLAR	1)Hayvan sayısı arttı 2) Üreticiler yeni teknikleri uyguladı 3) Meralar geliştirildi 4) Hayvancılık konusunda yerel örgütlenme (pre-kooperatif, dernek, birlik vb.) sağlandı	- Projenin 2. yılı sonunda 1980'deki 12000 küçükbaş sayısına ulaşıldı. -Bütün üreticiler; katılımcı çalışmaların sonucu olarak bölgede uygulanabilir bulunan tekniklerin en az dörtte birini uyguluyor. -2. yıl sonunda meraların hayvan besleme kapasitesi %15, 3. yıl sonunda %25 arttı -2 yıl sonunda etkili bir yerel örgüt kuruldu	-Tarım İl, İlçe Müdürlüğü Tarım Envanteri -Üreticilerle anketler -Mera uzmanları raporları -Köy meclisleri değerlendirme toplantısı tutanakları ve Tarım il Müdürlüğü ilgili uzman raporları	-Kullanılan Model çerçevesinde çiftçilere dağıtılan koyunlar bir başkasına satılmıyor, -Devlet politikasında değişme yok, -Terör, salgın hastalık yok.
ETKİNLİKLER	1.1. Yüceli ve Köy Meclislerinde kredili hayvan dağıtımı görüşüldü ve planlama yapıldı 1.2. Danışma Meclisinde hayvan dağıtımı görüşüldü, koordinasyon sağlandı 1.3. Dağıtım için hayvanlar satın alındı, köy meclisleri planlamasına göre dağıtıldı, sözleşme ve kefalet evrakları imzalandı 1.4. Hayvanların geri alımı ve tekrar dağıtımı sağlandı 2.1 Köy Kadın ve Erkek Meclislerinde proje uzmanları, il ve ilçe yayımcılarının da katılımıyla yayım ve teknoloji geliştirme çalışmaları yapıldı.			-yayımcılar motive edildi.

	<p>2.2. Adaptasyon ve demonstrasyon çalışmaları yapıldı.</p> <p>2.3. Bölgeye hizmet veren kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları uzmanları ile yayım çalışmaları yapıldı.</p> <p>3.1. Mera ıslahıyla ilgili Köy ve Yüceli Meclislerinde planlama yapıldı.</p> <p>3.2. Danışma Meclisinde meralarla ilgili koordinasyon sağlandı</p> <p>3.3. Mera Fonuna başvuru yapıldı</p> <p>4.1. Hayvancılıkta örgütlenme konusunda Tarım İl, Tarım İlçe elemanları ve proje çalışanlarının eğitim çalışması yapıldı</p> <p>4.2. Örgütlenme ile ilgili Köy ve Yüceli Meclislerinde kararlar alındı</p> <p>4.3. Köy Meclislerinin belirlediği alanlarda örgütlerin kurulması, geliştirilmesi ve işletilmesi konusunda eğitimler yapıldı</p> <p>4.4. Proje çalışanları, tarım il ve ilçe elemanları ve diğer paydaşların uzmanları; Köy Meclisleri ve Yüceli Meclisinin belirlediği yatırım ve pazarlama konularında fizibilite çalışmaları yapıyor.</p>			<p>-Topluluk Ormancılığı uygulanarak mera ve ormanlarda süreklilik sağlandı.</p> <p>-örgütlenme konusunda uzman desteği sağlandı</p>
--	---	--	--	---

Proje ön kabulü: Yüceli Bölgesi muhtar, belediye başkanı ve aileleri arasında bu bileşenle ilgili anlaşma sağlanıyor.

KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN GELİŞTİRİLMESİ BİLEŞENİNDE YAPILACAK İŞLERDE SORUMLULUK DAĞILIMLARI

Etkinlikler	Uygulamaya Katılan Taraflar												
	Köy Meclis-leri	Yüceli meclisi	Danış-ma Meclisi	Mardin Valiliği	Kızıltepe Kayma-kamlığı	GAP İdaresi	Sosyal Yardım ve Dayanış-ma Fonu	Tarım İl ve İlçe Müdürlüğü	Mardin Orman İşletme Müdür-lüğü	Özel Sektör	Sivil Toplum Kuru-luşları	Üni-versi-te	Proje Ekibi
1.1.Yüceli ve Köy Meclislerinde kredili hayvan dağıtımı görüşüldü ve planlama yapıldı	xx	xx											x
1.2. Danışma Meclisinde hayvan dağıtımı görüşüldü, koordinasyon sağlandı			xx										
1.3.Dağıtım için hayvanlar satın alındı, köy meclisleri planlamasına göre dağıtıldı, sözleşme ve kefalet evrakları imzalandı	x	x	x		xx		x	x		x			x
1.4.Hayvanların geri alımı ve tekrar dağıtımı sağlandı	x	x			xx								
2.1. Köy Kadın ve Erkek Meclislerinde proje uzmanları, il ve ilçe yayımcılarının da katılımıyla yayım ve teknoloji geliştirme çalışmaları yapıldı.	x	x				x		x					xx
2.2. Adaptasyon ve demonstrasyon çalışmaları yapıldı.	x	x				x		xx	x			x	x
2.3. Bölgeye hizmet veren kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları uzmanları ile yayım çalışmaları yapıldı.	x	x		x	x	xx		x	x	x	x	x	x
3.1. Mera ıslahıyla ilgili Köy ve Yüceli Meclislerinde planlama yapıldı.	xx	xx						x	x			x	x
3.2. Danışma Meclisinde meralarla ilgili koordinasyon sağlandı			xx										
3.3. Mera Fonuna başvuru yapıldı		xx						x					x
4.1. Hayvancılıkta örgütlenme konusunda Tarım İl, Tarım İlçe elemanları ve proje çalışanlarının eğitim çalışması yapıldı						xx		xx					x
4.2. Örgütlenme ile ilgili Köy ve Yüceli Meclislerinde kararlar alındı	xx	xx											
4.3. Köy Meclislerinin belirlediği alanlarda örgütlerin kurulması, geliştirilmesi ve işletilmesi konusunda eğitimler yapıldı	x	x						xx					x
4.4. Proje çalışanları, tarım il ve ilçe elemanları ve diğer paydaşların uzmanları; Köy Meclisleri ve Yüceli Meclisinin belirlediği yatırım ve pazarlama konularında fizibilite çalışmaları yapıyor.	x	x	x			xx		x	x	x		x	x

x Katılıyor

xx Sorumlu

KÜÇÜKBAŞ HAYVANCILIĞIN GELİŞTİRİLMESİ BİLEŞENİ ZAMAN ÇİZELGESİ

Etkinlikler	1. Yıl				2. Yıl				3. Yıl				4. Yıl			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
1.1.Yüceli ve Köy Meclislerinde kredili hayvan dağıtım görüşüldü ve planlama yapıldı	■															
1.2. Danışma Meclisinde hayvan dağıtım görüşüldü, koordinasyon sağlandı		■														
1.3.Dağıtım için hayvanlar satın alındı, köy meclisleri planlamasına göre dağıtıldı, sözleşme ve kefalet evrakları imzalandı			■													
1.4.Hayvanların geri alımı ve tekrar dağıtım sağlandı						■				■				■		
2.1. Köy Kadın ve Erkek Meclislerinde proje uzmanları, il ve ilçe yayımcılarının da katılımıyla yayım ve teknoloji geliştirme çalışmaları yapıldı.	■				■				■				■			
2.2. Adaptasyon ve demonstrasyon çalışmaları yapıldı.		■				■				■				■		
2.3. Bölgeye hizmet veren kamu, özel ve sivil toplum kuruluşları uzmanları ile yayım çalışmaları yapıldı.		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
3.1. Mera ıslahıyla ilgili Köy ve Yüceli Meclislerinde planlama yapıldı.	■	■														
3.2. Danışma Meclisinde meralarla ilgili koordinasyon sağlandı		■	■													
3.3. Mera Fonuna başvuru yapıldı			■													
4.1. Hayvancılıkta örgütlenme konusunda Tarım İl, Tarım İlçe elemanları ve proje çalışanlarının eğitim çalışması yapıldı				■												
4.2. Örgütlenme ile ilgili Köy ve Yüceli Meclislerinde kararlar alındı				■	■											
4.3. Köy Meclislerinin belirlediği alanlarda örgütlerin kurulması, geliştirilmesi ve işletilmesi konusunda eğitimler yapıldı					■	■	■									
4.4. Proje çalışanları, tarım il ve ilçe elemanları ve diğer paydaşların uzmanları; Köy Meclisleri ve Yüceli Meclisinin belirlediği yatırım ve pazarlama konularında fizibilite çalışmaları yapıyor.							■	■								

TOPLULUK ORMANCILIĞI PROJE BİLEŞENİ

Mardin ormancılık açısından fakirdir. Orman İşletme Müdürlüğü daha çok Mardin'in kuzeyinde bulunan daha iyi nitelikli ormanları korumak ve geliştirmeye yoğunlaşmıştır. Ancak 1993-1994 yıllarında Devletin uyguladığı tasarruf tedbirleri nedeniyle orman korucularının sayısının çok azaltılması sonucu bu geliştirilen ormanlık alanların dahi korunamadığı ve bozulduğu öğrenilmiştir.

Yüceli Bölgesinin en önemli kaynaklarından biri meraları ve bunun içinde bulunan meşelikleridir. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı tarafından mera olarak kabul edilen çok kısıtlı alanlar dışında resmi olarak orman toprağı olarak görülen ancak içinde çok seyrek olarak meşelerin bulunduğu ve mera olarak kullanılan çok geniş alanlar vardır. Geleneksel olarak köylülerin bu meşeliklere sahip çıkarak koruduğı ve ürünlerinden yararlandığını biliyoruz. Meralar ve içindeki meşelikler son 50 yıldır bozulmaktadır. Geleneksel olarak köylülerce sahiplenerek korunan bu meşelikler 1945'de devletleştirme arkasından köylülerce ellerinden çıktığı endişesi ile kesilerek odunlar Devlete satılmış, çok soğuk geçen kışlarda ve terör sonucu bu tahribat artmıştır. Dünyanın birçok ülkesinde başarı ile uygulanan topluluk ormancılığı (community forestry) deneyimleri ülkemizde gerektiği gibi uygulanmamıştır. Topluluk ormancılığından belirlenen parsellerde köylülerin orman ağacı, meyva ağacı, bahçe ve tarla bitkileri yetiştirmesi, otlak olarak kullanılacak yerlerin geliştirilerek hayvancılık yapılmasını anlıyoruz. Bu yaklaşım Dünya'da başarılı bir şekilde birçok ülkede uygulanmaktadır. Bölge köylülerinin yüzyıllardır sürdürdüğü geleneklerin topluluk ormancılığı yaklaşımını desteklediği söylenebilir. Mardin İlinde veya diğer illerde devletin dikenli tel çekerek, orman bekçisi atayarak koruduğı ormanlar bile tahrip olurken, köylünün üst üste iki-üç taş koyarak sınırlarını işaretlediği meşelikler korunabilmektedir. Eğer iki-üç yıl geçiden korunabilirse meşelikler artık keçinin zarar veremeyeceği kadar büyümekte ve meşenin palamutları ve alt dalları hayvan yemi olarak kullanılabilir.

Yöredeki kıraç alanların topluluk ormancılığı anlayışı ile kullanılması büyük yarar getirebilecektir. Bu meranın parsellere ayrılarak mülkiyeti değil, kullanım hakkının köylülere verilerek hem orman, hem başka ürünlerin yetiştirilmesi, ayrıca mera olarak kullanılması mümkündür. Dünyada birçok ülkede başarılı örnekleri olan bu yaklaşımın başarılı olmaması için bir neden yoktur. GAP İdaresi, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Orman Bakanlığı işbirliği ile bu uygulama başlatılabilir. Yöredeki muhtarlıklar ve Belediye ile işbirliği yapıldığında bunların da sorumluluk alması sağlanabilir. Teknik elemanların desteği ile ve ilgili kurumların üreticiler ile beraber hazırlayacakları bazı ilkeler çerçevesinde, uzun yıllardır ormansızlaşan bu alanların eskisi gibi yeşillendirilmesi ve üreticinin gelirine katkıda bulunması mümkündür. Bölgede yürütülecek bir proje tüm Türkiye için çok yararlı deneyimlerin sağlanması için bir araç da olabilecektir.

Orman mühendislerinin ifadelerine göre Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin'de antepfıstığı ağaçlarının arasına bağ ve aralara da mercimek ekmek sureti ile agroforestry anlayışına uygun olarak erozyonu durduracak ve yüksek gelir getirecek yöntemleri üreticilerin başarı ile uyguladığı belirtilmiştir. Şüphesiz Yüceli Bölgesi üreticilerinin bilgisi dahilindeki bazı yöntemlerin uygulanması hemen başlayabilir. Diğerleri için ise bazı uygulamalı araştırmalara ihtiyaç vardır.

Projenin bu bileşeninde Yüceli Bölgesindeki resmi olarak orman toprağı olarak görülen geniş otlak-meşelik alanlarının daha etkili bir şekilde kullanılması, erozyonun önlenmesi, hayvan besleme kapasitesinin artırılması amaçlanmaktadır.

Paydaşlar: Çiftçiler, GAP İdaresi, Mardin Tarım İl ve Kızıltepe Tarım İlçe Müdürlüğü, Mardin Orman İşletme Müdürlüğü, Güneydoğu Tarımsal Araştırma Enstitüsü

Müdürlüğü, TEMA, Orman Araştırma Enstitüsü, Kızıltepe kaymakamlığı, Üniversitedir.

Problem Analizi: Meşelik alanlar özellikle son 50 yıldır çeşitli nedenlerle sürekli gerilemektedir. Bu durum, bu alanların hayvan besleme kapasitesini düşürmekte ve hayvancılığın da gerilemesine yol açmaktadır. Boş alanlardan ekonomik olarak yararlanılamamaktadır.

Problemler Arası İlişkinin Analizi: Halkın kendi başına geleneksel olarak meşeliklere sahip çıkararak geliştirme eğilimi; kamunun bunu yeterince meşru görerek korumaması, desteklememesi ve bu konuda topluluk içinde de yeterli kontrol mekanizmasının kurulamaması nedeni ile güçlenememektedir.

Hedeflerin Analizi: Çiftçilerin çeşitli orman ve meyve ağaçları dikmesi, bahçe ve tarla ürünleri yetiştirmesi ve otlama kapasitesini artırarak hayvan beslemeleri bir proje hedefi olarak alınmıştır.

Alternatiflerin Tartışılması: Projenin olmaması durumunda bu alanlarda olumlu bir gelişme olmayacağı gibi kriz anlarında ağaçların yok edilmesi hızlanacaktır. Devletçe ormanlaştırma çalışmaları gerek bu alanların öncelikli olarak ele alınmaması, gerekse bütçe kısıtlamaları, gerekse var olan devlet ormanlarının dahi korunmasının başarılabilmesi nedeniyle gerçekçi bir alternatif olmayacaktır. Özel ormanlar ise gerek sahiplerinin gelecek kuşakları koruyacak bir perspektiften yoksun olmaları gerekse de kolektif otlatmanın sonu olacağı için uygulanabilir ve yoksulları koruyucu bir alternatif olarak görülmemiştir. Topluluk ormancılığı uygulanabilir ve yoksulu da koruyan bir alternatif olarak ele alınabilir.

TOPLULUK ORMANCILIĞI PROJE PLANLAMA MATRİKSİ

	Müdahale Mantığı	Doğrulanabilir göstergeler	Doğrulama kaynakları	varsayımlar
Proje amacı	Çiftçilerin kıraç alanlarda topluluk ormancılığı yaklaşımı ile gelirlerini artırması	Bölgedeki çiftçilerin en az yarısı topluluk ormancılığı yoluyla gelirlerini 2 yıl sonunda %20 artırdı.	-Üreticilerle yapılan anketler	1. Çiftçiler projeye ilgi gösteriyor. 2. Geliştirilen ağaçlar çiftçilerce korunuyor 3. Kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları yeni yaklaşıma inanıyorlar
Sonuçlar	1. Çiftçiler, muhtarlıklar, belediye, kamu kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları topluluk ormancılığı yaklaşımını benimsediler. 2. Çiftçiler sorumlulukları altındaki parsellerde orman ve meyva ağaçları, tarla ve bahçe ürünleri yetiştirdiler, otlama kapasitesini artırdılar.	-Düzenli toplantılara bütün taraflar katılıyor ve üstlendiklerini gerçekleştiriyorlar -hane halklarının en az yarısı uygulamaya katıldı.		-Kamu, sivil ve yerel kuruluşlar arasında çatışma yok -Yayım ve araştırma kuruluşları üstlerine düşeni yapıyor
Etkinlikler	1.1. Kamu kuruluşlarının ve sivil toplum kuruluşlarının yaklaşımı benimsemesi için toplantı, seminer ve geziler yapılması 1.2. Çiftçilerin ve yerel kuruluşların yaklaşımı benimsemesi için bireysel ve grup çalışmaları yapılması, meclislerde tartışılarak uzlaşmaya varılması 1.3. Paydaşlarla topluluk ormancılığı uygulamasındaki ilkeleri belirleyen protokolün geliştirilmesi, köy meclislerinde ve Yüceli meclisinde tartışılması ve uzlaşmaya varılması 1.4. Araştırmacıların ve yayımcıların toplum ormancılığı konusunda eğitimi 2.1. Katılımcı teknoloji geliştirme ve yayım çalışmaları yapılması 2.2. Bölgede çiftçilerce bir fidanlık ve yem bitkileri üretim merkezinin kurulması 2.3. Bitki materyalinin düzenli sağlanması ve dağıtımı 2.4. Adaptasyon araştırmalarının yürütülmesi 2.5. Topluluğun oluşturduğu denetim birimi kurulması			Deneyimli araştırmacılar bölgede var denetim elemanları baskı ve saptırmalardan etkilenmiyor.

Ön Koşul: Yüceli Bölgesi muhtar, belediye başkanı ve familyaları (aileleri) arasında anlaşma sağlanıyor.

TOPLULUK ORMANCILIĞI PROJE BİLEŞENİ YAPILACAK İŞLERDE SORUMLULUK DAĞILIMLARI

Etkinlikler	Uygulamaya katılan taraflar										
	Köy Meclisleri ve Yüceli meclisi	GAP İdare si	Mardin Tarım İl Müdürlüğü	Kızıltepe Tarım İlçe Müdürlüğü	Mardin Orman İşletme Müdürlüğü	Orman Araştırma Enstitüsü	Kızıltepe Kaymakam lığı	TEMA	Güneydoğu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü	Üniversite	Proje Ekibi
1.1. Kamu kuruluşlarının ve sivil toplum kuruluşlarının yaklaşımı benimsemesi için toplantı, seminer ve geziler yapılması		XX	X	X	X	X	X	X	X	X	X
1.2. Çiftçilerin ve yerel kuruluşların yaklaşımı benimsemesi için bireysel ve grup çalışmaları yapılması, meclislerde tartışılarak uzlaşmaya varılması	X		X	X	X	X		X	X	X	XX
1.3. Paydaşlarla topluluk ormancılığı uygulamasındaki ilkeleri belirleyen protokolün geliştirilmesi, köy meclislerinde ve Yüceli meclisinde tartışılması ve uzlaşmaya varılması	XX	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
1.4. Araştırmacıların ve yayımcıların toplum ormancılığı konusunda eğitimi		XX	X	X	X	X		X	X	X	X
2.1. Katılımcı teknoloji geliştirme ve yayım çalışmaları yapılması	X		X	X	X	X		X	X	X	XX
2.2. Bölgede çiftçilerce bir fidanlık ve yem bitkileri üretim merkezinin kurulması	XX	X	X	X	X	X		X			
2.3. Bitki materyalinin düzenli sağlanması ve dağıtımı	X		XX		XX						X
2.4. Adaptasyon araştırmalarının yürütülmesi	X					XX		XX			X
2.5. Topluluğun oluşturduğu denetim birimi kurulması	XX										

x Katılıyor

xx Sorumlu

TOPLULUK ORMANCILIĞI PROJE BİLEŞENİ ZAMAN ÇİZELGESİ

Etkinlikler	1. Yıl				2. Yıl				3. Yıl				4. Yıl			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
1.1. Kamu kuruluşlarının ve sivil toplum kuruluşlarının yaklaşımı benimsemesi için toplantı, seminer ve geziler yapılması	■															
1.2. Çiftçilerin ve yerel kuruluşların yaklaşımı benimsemesi için bireysel ve grup çalışmaları yapılması, meclislerde tartışılarak uzlaşmaya varılması		■														
1.3. Paydaşlarla topluluk ormancılığı uygulamasındaki ilkeleri belirleyen protokolün geliştirilmesi, köy meclislerinde ve Yüceli meclisinde tartışılması ve uzlaşmaya varılması		■														
1.4. Araştırmacıların ve yayımcıların toplum ormancılığı konusunda eğitimi	■															
2.1. Katılımcı teknoloji geliştirme ve yayım çalışmaları yapılması		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
2.2. Bölgede çiftçilerce bir fidanlık ve yem bitkileri üretim merkezinin kurulması			■	■												
2.3. Bitki materyalinin düzenli sağlanması ve dağıtımı			■	■	■	■	■	■	■							
2.4. Adaptasyon araştırmalarının yürütülmesi				■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
2.5. Topluluğun oluşturduğu denetim birimi kurulması		■	■													

TARIMSAL ÇEŞİTLENDİRME PROJE BİLEŞENİ

Yüceli Bölgesinde ana ürün olarak yetiştirilen tütünün pazarlamasında yasal engeller bulunmakta ve tütünden elde edilen gelir yetersiz kalmaktadır. Bölgede kişi başına düşen işlenebilir arazi miktarları çok düşüktür ve tütün üretimini sürdürmek ileride zor olabilecektir. Bitkisel olarak tütün hane halklarına parasal gelir getiren hemen hemen tek üründür. Bu aşırı ihtisalaşma ekonomik ve ekolojik açılardan sakıncalıdır. Bu proje bileşeninde birim alanda tütünden daha fazla gelir getirecek tarımsal etkinliklerin yerel olarak denenmesi ve olumlu bulunanların yaygınlaştırılması amaçlanmıştır.

Paydaşlar: Köy ve Yüceli meclisi, Mardin Valiliği, GAP İdaresi, Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonu, Mardin Tarım İl ve Kızıltepe Tarım İlçe Müdürlüğü, Güneydoğu Tarımsal Araştırma Enstitüsü ve Üniversitelerdir.

Problem Analizi:

İşletme büyüklüklerinin yeterli büyüklükte olmaması, su kaynaklarının azlığı, yıllarca topraklarının büyük bir bölümünde tütün ağırlıklı üretim yapılması, ancak gelirinin yetersizliği, devletin tütün ile ilgili çıkarmış olduğu kanunun üretimi sürdürmeyi zorlaştırması; bu bölgede üretim etkinliklerinin çeşitlendirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Problemler arası ilişkinin analizi:

Değişik ve alternatif tarımsal etkinlikler hakkında köylünün yeterince bilgisi olmaması, devletin tütüne alternatif ürünler projesinin istenen düzeyde başarı sağlayamaması vb. nedenlerle köylüler asgari yaşam koşullarında hayatlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar. İşletmelerin küçüklüğü üreticilerin yeni ürün ve etkinlikler için denemeler yapmasını çok zorlaştırmaktadır.

Hedeflerin analizi:

Köylülerin de desteği alınarak farklı üretim faaliyetleri için çiftçi koşullarında denemeler ve demonstrasyonlar yapmak, olumlu sonuçların yaygınlaştırılmasına destek olmak proje hedefidir.

Alternatiflerin tartışılması:

Projenin olmaması durumunda ekonomik olmayan işlenebilir arazilere sahip olan köylüler, zamanla tütünden vazgeçecekler, gelir düzeyleri daha da düşecektir. Yüceli bölgesi kendi içinde dahi iklim, su, toprak, mera vb. yönden farklılıklar göstermekte olup, etkinlik seçiminde ve bu etkinlikler için uygun yerler belirlenmesinde bu kriterler baz alınabilir.

Proje bileşeninin uygulanmasında deneme yapacak üreticilerle anlaşma yapılarak olası zararlarının üstlenilmesi taahhüd edilebilir. Çiftçilerin çok kısıtlı toprağa sahip olmaları ve yoksullukları denemeler yapmasını çok zorlaştırmaktadır. Bu denemelerde araştırma kuruluşlarının da sorumluluk alması yararlı olacaktır. Bu yeni etkinlikler yeni sebzeler veya serada yetiştirme olabilecektir.

Aynı şekilde bir süre yeni tarımsal etkinlikleri uygulayacak üreticilere fidan, tohum vb. girdilerin kredi ile verilmesi kabul etme hızını çok arttıracaktır. Bunun için Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonundan da yararlanılabilir.

TARIMSAL ÇEŞİTLENDİRME PROJE PLANLAMA MATRİKSİ

	Müdahale Mantığı	Doğrulanabilir göstergeler	Doğrulama kaynakları	varsayımlar
Proje amacı	Tütünün monokültür olmaktan çıkarılması, üretimin çeşitlendirilmesi	-Tütün ekiliş alanı bölgede 2 yıl içinde %10, 4 yıl sonunda %30 düştü -2 yıl içinde her köyde en az 2 yeni tarımsal etkinlik yerleşti	-Hane halkı anketleri -Proje Raporları	Her köyde en az üç üretici deneme ve demonstrasyonları zararların üstlenilmesi karşılığında kabul ediyor
Sonuçlar	1. Tütüne eşit veya daha fazla gelir getiren etkinlikler bulundu 2. Bulunan sonuçlar üreticilerce benimsendi ve yaygınlaştı	-İki yıl içinde tütünden elde edilen gelire eşit veya daha fazla gelir elde edilen etkinlikler bulundu -2 yıl içinde üreticilerin en az %25'i yeni etkinlikleri uyguluyor.	-Deneme raporları -Köy ve üceli meclis tutanakları -Çiftçilerle yapılan anketler -Bu etkinlikler için kredi kuruluşu başvuran çiftçi sayısı	- Devlet politikasında değişme yok, -Doğal kaynak potansiyellerinde önemli bir değişim olmamıştır,
Etkinlikler	1.1. Çeşitlenme için Köy meclisleri ve Yüceli Meclisinde görüşmeler ve karar alma 1.2. Deneme yapacak çiftçilerin seçimi 1.3. Denemelerin yürütülmesi ve değerlendirilmesi 2.1. Demonstratör çiftçilerin saptanması 2.2. Yeni etkinlikleri uygulayacak üreticilere aynı kredilerin dağıtılması 2.3. Yayım çalışmaları			

TARIMSAL ÇEŞİTLENDİRME PROJE BİLEŞENİ YAPILACAK İŞLERDE SORUMLULUK DAĞILIMLARI

Etkinlikler	Uygulamaya katılan taraflar								
	Köy Meclisleri ve Yüceli meclisi	GAP İdare si	Mardin Tarım Müdürlüğü	Kızıltepe Tarım İlçe Müdürlüğü	Güneydoğu Tarımsal Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü	Kızıltepe Kaymakamı	Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonu	Üniversite	Proje Ekibi
1.1. Tarımsal çeşitlendirme için Köy meclisleri ve Yüceli Meclisinde görüşmeler ve karar alma	XX	X	X	X	X			X	X
1.2. Deneme yapacak çiftçilerin seçimi	XX			X					X
1.3. Denemelerin yürütülmesi ve değerlendirilmesi	X		X	X	XX			X	X
2.1. Demonstratör çiftçilerin saptanması	XX								X
2.2. Yeni etkinlikleri uygulayacak üreticilere aynı kredilerin dağıtılması	X					X	XX		X
2.3. Yayım çalışmaları	X			X					XX

x Katılıyor
xx Sorumlu

TARIMSAL ÇEŞİTLENDİRME PROJE BİLEŞENİ ZAMAN ÇİZELGESİ

Etkinlikler	1. Yıl				2. Yıl				3. Yıl				4. Yıl			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
1.1. Tarımsal çeşitlendirme için Köy meclisleri ve Yüceli Meclisinde görüşmeler ve karar alma	■															
1.2. Deneme yapacak çiftçilerin seçimi	■															
1.3. Denemelerin yürütülmesi ve değerlendirilmesi	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
2.1. Demonstratör çiftçilerin saptanması					■				■				■			
2.2. Yeni etkinlikleri uygulayacak üreticilere aynı kredilerin dağıtılması					■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
2.4. Yayım çalışmaları					■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

ALTYAPI VE ÇEVRENİN GELİŞTİRİLMESİ BİLEŞENİ

Yüceli Bölgesinde şebeke suyu, kanalizasyon, asfalt yol gibi alt yapı yatırımları çok yetersizdir. Bu durum insan, hayvan ve bitki sağlığını çok olumsuz etkilemekte, eğitim, sağlık ile ilgili imkanlara ulaşımı zorlaştırmakta, ileride çok önemli olabilecek olan turizmi şimdiden baltalamaktadır. Alt yapı yatırımlarının maliyetinin azaltılarak kısa zamanda gerçekleştirilmesi ve önceliklerinin belirlenmesi ve projelirmede yerel bilgidен yararlanılması için toplumun katılımı gerekli olmaktadır. Projenin bu bileşeni bunları en iyi bir şekilde gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır.

Paydaşlar: Köylüler, Kızıltepe kaymakamlığı, GAP İdaresi, Kızıltepe Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonu , Mardin Tarım İl ve Kızıltepe Tarım İlçe Müdürlüğü, Mardin Çevre İl Müdürlüğü, Mardin Köy Hizmetleri İl Müdürlüğü, Özel Sektör, ve Üniversitelerdir.

Problem Analizi:

Evsel katı, sıvı atıkların ve aşırı kullanılan hayvan gübresinin köyü ve su kaynaklarını kirletmesi, suyun dereden taşınarak getirilmesi ve kirliliği, hizmetlere ulaşımı zorlaştıran kötü yol kalitesi önemli sorunlardır.

Problemler Arası İlişkinin Analizi:

Evsel katı ve sıvı atıklar ve aşırı kullanılan hayvan gübresi dereleri kirletmekte, bu da suyu içen veya kullanan insanlarda başta sindirim sistemi hastalıkları olmak üzere bir çok hastalığa yol açmaktadır. Yüceli Beldesinin üstünde kalan yerleşimlerde kalitesiz stabilize yol; okullara, sağlık ocağına ulaşımı zorlaştırmakta, yerel turizmi etkilemektedir.

Hedeflerin Analizi:

Kamunun desteği ile halkın etkin katılımı sağlanarak fiziksel altyapının ve çevrenin geliştirilmesi ve geliştirilen altyapı ile çevrenin sürdürülebilirliğinin sağlanması proje hedefi olarak alınmıştır.

Alternatiflerin Tartışılması:

Projenin olmaması durumunda mevcut kaynaklar giderek kirlenecek ve yok olacaktır. Bu kaynaklar kullanılamaz hale gelecek, insan sağlığını tehdit edecek, dışa göçü arttıracak, gelecekte önemli olacak turizm potansiyelini yok edecektir. Katılımcı yaklaşım kullanılmadığı takdirde alt yapı yatırımlarının önceliği yanlış seçilebilecek ve bu yatırımları yaparken projenin geliştirilmesinde önemli olacak yerel katkı (bilgi, işgücü ve nakit olarak) sağlanamayacaktır.

ALTYAPI VE ÇEVRENİN GELİŞTİRİLMESİ PROJE PLANLAMA MATRİKSİ

	MÜDAHALE MANTIĞI	DOĞRULANABİLİR GÖSTERGELER	DOĞRULAMA KAYNAKLARI	VARSAYIMLAR
PROJE AMACI	Sürdürülebilir insan, hayvan ve bitki sağlığı ile hızlı ve rahat ulaşımın sağlanması	-Kirlenmeden kaynaklanan hastalıklarda %50 azalma oldu -Yüceli ve Kızıltepe'ye kolay ulaşım gerçekleşti	Yüceli Sağlık Ocağı kayıtları	Devlet politikası değişmedi, Halk katılımı tam olarak sağlandı,
SONUÇLAR	1) Altyapı geliştirildi 2) Sürdürülebilir çevre için duyarlılık gelişti, önlemler alındı	-2 yıl içinde bütün köylere asfalt yol, sağlıklı içme suyu şebekesi ve kanalizasyon sağlanmıştır -Çevreyi koruyacak ortak kurallar ve örgüt gerçekleştirildi.	Köy Hizmetleri Müdürlüğü Raporları,	Devlet politikasında değişme yok, Terör yok.
ETKİNLİKLER	1.1 Köy ve Yüceli Meclislerinde altyapı öncelikleri belirlendi 1.2 Altyapı fizibilite çalışmaları yerel toplumun katılımı ile yapıldı. 1.3 Halkın işgücü ve malzeme katkısı ile altyapı yatırımları sürdürüldü. 2.1 Çevreyi etkileyen konular köy gruplarında ele alındı. 2.2.Girdi kullanımı azaltıldı 2.3. Çevreyi korumak için Yüceli Bölgesi düzeyinde yaptırımlar üreticilerce belirlendi, koruyacak bir örgütlenme gerçekleştirildi	1. Km olarak gerçekleştirilen su şebekesi, kanalizasyon, asfalt yol vb. 2.1 İlk iki yılda sulama yapılan alanda %10 oranında damla sulama sağlandı. 2.2. Hayvan gübresi üç yıl içinde %20 oranında az kullanıldı		Köy Meclisleri ve Yüceli Kırsal Kalkınma Meclisi kuruldu.

ALTYAPI VE ÇEVRENİN GELİŞTİRİLMESİ PROJE BİLEŞENİ YAPILACAK İŞLERDE SORUMLULUK DAĞILIMLARI

Etkinlikler	Uygulamaya katılan taraflar									
	Köy Meclisleri ve Yüceli meclisi	GAP İdaresi	Mardin Tarım İl Müdürlüğü ve Kızıltepe Tarım İlçe Müdürlüğü	Mardin Çevre İl Müdürlüğü	Kızıltepe Kaymakamlığı	Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonu	Üniversite	Mardin Köy Hizmetleri Müdürlüğü	Özel Sektör	Proje Ekibi
1.1. Köy ve Yüceli Meclislerinde altyapı öncelikleri belirlendi	xx	x		x	x		x	x		x
1.2. Altyapı fizibilite çalışmaları yerel toplumun katılımı ile yapıldı.	x	x		x	x		x	xx		x
1.3. Halkın işgücü ve malzeme katkısı ile altyapı yatırımları sürdürüldü.	xx			x	x	x		x	x	x
2.1. Çevreyi etkileyen konular köy gruplarında ele alındı.	xx		x	x	x		x	x		x
2.2. Girdi kullanımı azaltıldı	x		xx				x			x
2.3. Çevreyi korumak için Yüceli Bölgesi düzeyinde yaptırımlar üreticilerce belirlendi, koruyacak bir örgütlenme gerçekleştirildi	xx			x	x					x

x Katılıyor

xx Sorumlu

ALTYAPI VE ÇEVRENİN GELİŞTİRİLMESİ PROJE BİLEŞENİ ZAMAN ÇİZELGESİ

Etkinlikler	1. Yıl				2. Yıl				3. Yıl				4. Yıl			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
1.1. Köy ve Yüceli Meclislerinde altyapı öncelikleri belirlendi	■															
1.2. Altyapı fizibilite çalışmaları yerel toplumun katılımı ile yapıldı.		■														
1.3. Halkın işgücü ve malzeme katkısı ile altyapı yatırımları sürdürüldü.			■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
2.1. Çevreyi etkileyen konular köy gruplarında ele alındı.		■	■													
2.2. Girdi kullanımı azaltıldı			■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
2.3. Çevreyi korumak için Yüceli Bölgesi düzeyinde yaptırımlar üreticilerce belirlendi, koruyacak bir örgütlenme gerçekleştirildi			■	■												

KADINLARIN EĞİTİMİ PROJE BİLEŞENİ

Yüceli Bölgesinde kadınların %45'i okuma-yazma bilmemektedir. Kadının statüsü düşüktür ve başta sağlık olmak üzere bir çok sorunu vardır. Projenin bu bileşeninde köylerdeki kadın gruplarında (Köy Kadın Meclisi) proje çalışanlarının kolaylaştırıcılık yaptığı oturumlarda kadınlar sorunlarını ve bunları çözmek için istedikleri eğitim ihtiyaçlarını belirleyeceklerdir. Proje çalışanları katılımcıların belirledikleri eğitimin gerçekleşmesi için yardım edeceklerdir. Bu konuda yararlanacak en önemli yaklaşımlardan biri de okuma-yazma öğrenmek isteyenlere uygulanacak olan kurslardır. Bu kurslar Türkiye'de genel olarak verildiği şeklin dışında Katılımcı Kırsal Değerlendirme Yaklaşımı ile eğitimci Paolo Freire'nin eğitim yaklaşımının bir sentezi olan REFLECT yaklaşımı kullanılarak verilebilecektir.¹ Böylelikle katılan kadınlar, bu eğitimde sorunları ile ilgili konuları eğitim materyali olarak kullanacaklar, okuma-yazma öğrenirken aynı zamanda bu sorunlarını çözmek için kararlar alacaklardır. Bu konuda Dünya'da deneyimi olan Actionaid sivil toplum kuruluşundan da yararlanılabilecektir.

Paydaşlar: Kadınlar, GAP İdaresi, Kızıltepe Kaymakamlığı, Kızıltepe Sağlık, Milli Eğitim, Halk Eğitim Müdürlükleri, Mardin Tarım İl Müdürlüğü ve Kızıltepe Tarım İlçe Müdürlüğü, Yüceli Belediyesi, muhtarlıklar, köy öğretmenleri ve imamlar, ve ilgili alanda çalışan sivil toplum kuruluşları (örneğin Actionaid).

Problem Analizi: Okur-yazar olmayan ve iş yükü ağır olan kadınların statüsü düşüktür.

Problemler arası ilişki analizi: Geleneksel yapı, önyargılar, kadının ücretsiz aile işçisi olarak görülmesi ve bilinç düzeyinin düşük olması gibi nedenlerden dolayı kızlar okula gönderilmemekte veya zorunlu eğitimi tamamlayamadan okuldan alınmaktadırlar. Eğitim düzeyi çok düşük olan kadınların; bilinç düzeyi düşük olmakta, sorunlarının farkında olamamakta, hane içi ve dışında alınan kararlara katılamamakta ve kamu hizmetlerinden yararlanamamaktadır.

Hedeflerin analizi: Kadınlara ihtiyaç duydukları konularda eğitimler için yardım etmek ve okuma-yazma kursları aracılığıyla sorunlarını çözmeleri için kullanacakları bir araç sağlamak proje hedefidir.

Alternatiflerin tartışılması: Söz konusu projenin uygulanmaması durumunda; kadınların statüleri yükselmeyecek, sorunlarının farkında olamayacaklar, kamu hizmetlerinden yararlanamayacaklar ve sorunlarını çözmek için mücadeleye etmeyeceklerdir.

¹ Bu yaklaşımın açıklandığı bir eser için bakınız: D. Archer ve S. Cottinham, (1996) The Reflect Mother Manuel- Regenerated Freirean Literacy Through Empowering Community Technics, Actionaid, London.

KADINLARIN EĞİTİMİ PROJE PLANLAMA MATRİKSİ

	Müdahale Mantığı	Doğrulanabilir göstergeler	Doğrulama kaynakları	varsayımlar
Proje amacı	Kadının eğitim düzeyini ve statüsünü yükseltmek	-İlk iki yılın sonunda, okuma yazma bilmeyen kadın oranı %25'e, dört yılın sonunda %15'e indi. -Kadınların kararlara katılımı arttı	-İlçe Milli Eğitim ve Halk Eğitim Müdürlüğü kayıtları. -Kadınlarla her yıl yapılan katılımcı analizler	-Paydaşlar üstlendikleri sorumlulukları yerine getirdiler.
Sonuçlar	1. Kadınlar okuma-yazma öğrendiler ve bunu yaşam düzeylerini geliştirmek için kullanıyorlar. 2.Köy kadın meclisleri kadınların eğitim ihtiyaçlarının saptanması ve çözülmesi için kullanılıyor.	1.1. Okuma-yazma kurslarına yazılanların %80'i sertifika alıyor. 2.1.. Kadınlar sorunlarının çözümü için proje çalışanlarından yardım istiyorlar..	1.1. Kurs kayıtları 2.1. Proje bürosu kayıtları	1.Gelenekler ve ön yargılar nedeniyle proje yararlanıcılarının katılımı düşük olmadı, 2.Dil problem olmadı, 3.Paydaşlar sorumluluklarını yerine getirdi. 4.Paydaşlar arasında problem yaşanmadı. 5. Kadınların eğitim çalışmalarına zaman bulması için içme suyu evlerine getirildi
Etkinlikler	1.1. Eğiticilere REFLECT yöntemini öğretmek için kurs açıldı. 1.2. Köy, Yüceli ve Danışma meclislerinde okuma-yazma kursları tartışıldı ve planlandı 1.3. Okuma-yazma kursları (REFLRCT yöntemi ile) yürütülüyor. 2.1. Köy kadın Meclisleri kadınların eğitim ihtiyaçlarını tartışıyorlar ve saptıyorlar. 2.2. Eğitim programları geliştirildi, eğiticilerin eğitimi yapıldı. 2.3. Eğitim çalışmaları köy Kadın meclislerinde veya kadın gruplarında yapılıyor.			

KADINLARIN EĞİTİMİ PROJE BİLEŞENİ YAPILACAK İŞLERDE SORUMLULUK DAĞILIMLARI

Etkinlikler	Uygulamaya katılan taraflar							
	Köy Meclisleri ve Yüceli meclisi	Danışma meclisi	GAP İdaresi	Mardin Tarım İl Müdürlüğü ve Kızıltepe Tarım İlçe Müdürlüğü	Kızıltepe Kaymakamlığı	Kızıltepe Sağlık, Milli Eğitim, Halk Eğitim Müdürlükleri	Proje Ekibi	Actio naid
1.1. Eğiticilere REFLECT yöntemini öğretmek için kurs açıldı.			XX	X	X	X	X	XX
1.2. Köy, Yüceli ve Danışma meclislerinde okuma-yazma kursları tartışıldı ve planlandı.	XX	X		X		X	X	
1.3. Okuma-yazma kursları (REFLRCT yöntemi ile) yürütülüyor.				X	X	X	XX	X
2.1. Köy kadın Meclisleri kadınların eğitim ihtiyaçlarını tartışıyorlar ve saptıyorlar.	XX	X	X				X	
2.2. Eğitim programları geliştirildi, eğiticilerin eğitimi yapıldı.	X	X	XX				X	
2.3. Eğitim çalışmaları köy Kadın meclislerinde veya kadın gruplarında yapılıyor	X		X	X			XX	

x Katılıyor
xx Sorumlu

KADINLARIN EĞİTİMİ PROJE BİLEŞENİ ZAMAN ÇİZELGESİ

Etkinlikler	1. Yıl				2. Yıl				3. Yıl				4. Yıl			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
1.1. Eğiticilere REFLECT yöntemini öğretmek için kurs açıldı.	■															
1.2. Köy, Yüceli ve Danışma meclislerinde okuma-yazma kursları tartışıldı ve planlandı.	■															
1.3. Okuma-yazma kursları (REFLRCT yöntemi ile) yürütülüyor.		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
2.1. Köy kadın Meclisleri kadınların eğitim ihtiyaçlarını tartışıyorlar ve saptıyorlar.		■	■													
2.2. Eğitim programları geliştirildi, eğiticilerin eğitimi yapıldı.			■	■												
2.3. Eğitim çalışmaları köy Kadın meclislerinde veya kadın gruplarında yapılıyor				■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

AİLE PLANLAMASI BİLEŞENİ

Yüceli’de doğumlar arası sık ve çocuk sayısı fazladır. Kadınların çoğu bu durumdan şikayetçidir ve doğum kontrol yöntemlerini benimsemektedirler. Ancak bazı faktörler bu isteklerini gerçekleştirmelerini engellemektedir. Yüceli’de Bölge doğumlu bir hemşire sağlık Ocağında hizmet vermektedir ve doğum kontrol tekniklerini öğrenmiştir. Bazı ekipmanları kısa zamanda edinecek ve bu hizmeti yerel olarak da verecektir. Bu hizmeti isteyenler şu anda Kızıltepe’de Devlet Hastanesinden düşük ücretlerle alabilmektedirler. Projenin bu bileşeninde; kadınlar ve erkeklerin aile planlaması konusunda bilgi edinerek, bakabilecekleri sayıda çocuğa sahip olmaları ve anne-çocuk sağlığının korunması amaçlanmıştır. Katılımcı yaklaşımlar kullanılarak kadınların bu konuda güçlendirilmeleri amaçlanmıştır.

Paydaşlar:

Köy Kadın ve Erkek Meclisleri, Yüceli Meclisi, GAP İdaresi, Kızıltepe Kaymakamlığı, Kızıltepe Sağlık Müdürlüğü, Yüceli Sağlık Ocağı, muhtarlıklar, imamlar ve sivil toplum kuruluşları

Problem Analizi:

Fazla sayıda çocuğa sahip olan yoksul haneler; çocuğun beslenme ve eğitim ihtiyacını karşılayamamaktadırlar. Bu durum söz konusu hanelerin düşük olan yaşam standardını daha da düşürmektedir. Sık doğum yapan kadında anneliğe bağlı sağlık sorunları meydana gelmekte, sık doğum nedeniyle çocuk sağlığı da olumsuz etkilenmektedir.

Problemler Arası İlişki Analizi:

Geleneksel değerler, erkek çocukların güç göstergesi olarak görülmesi, çocukların ücretsiz aile işçisi olmaları, yaşlılıkta çocukların ana-babaya bakacakları gerekçesiyle sigorta olarak görülmeleri nedenleri ailelerin bakabileceklerinden fazla sayıda çocuk sahibi olmalarına yol açmaktadır. Çok sayıda çocuk sahibi olma, ailenin; beslenme, eğitim ve sosyal yaşam düzeyini düşürmektedir. Ailenin sahip olacağı çocuk sayısı konusunda karar verme hakkı olmayan kadın doğum kontrol yöntemlerinin varlığından haberdardır. Ancak, erkeğin baskısı ile söz konusu yöntemleri kullanamamaktadır. Ayrıca hizmete ulaşımın çok kolay olmaması da etkendir.

Hedeflerin Analizi:

Bu projeye, yerel toplum üyeleri istedikleri zaman ve bakabilecekleri sayıda çocuk sahibi olmak için gerekli bilgileri edineceklerdir.

Alternatiflerin Tartışılması:

Söz konusu projenin uygulanmaması durumunda; aileler bakabilecekleri sayıdan fazla çocuk sahibi olmaya devam edecekler, ailenin; beslenme, eğitim ve sosyal yaşam düzeyi düşecek, kadında anneliğe bağlı hastalıklarda artış meydana gelecek, çocuk sağlığı olumsuz etkilenecektir.

AİLE PLANLAMASI PROJE PLANLAMA MATRİKSİ

	Müdahale Mantığı	Doğrulanabilir göstergeler	Doğrulama kaynakları	varsayımlar
Proje amacı	Kadın ve çocuk sağlığı iyileşti	anneliğe bağlı hastalık sebebiyle sağlık ocağına başvuran kadın sayısı %20 azaldı. - çocukların doğum ağırlığı % 15 arttı	Yüceli sağlık ocağı kayıtları. -Kızıltepe Devlet Hastanesi kayıtları - İlçe Sağlık Müdürlüğü kayıtları	Paydaşlar üstlendikleri sorumlulukları yerine getirdiler.
Sonuçlar	Yüceli'de aile planlamasının uygulanması oranı arttı.	Birinci yıl sonunda doğurgan kadınların %20'si, dördüncü yıl sonunda %70'i aile planlamasını uyguluyor	İlçe Sağlık Müdürlüğü raporları ve Yüceli Sağlık Ocağı kayıtları ve "Ev Tespit Formları."	1. Gelenekler ve yanlış algılanan dini inançlar nedeniyle proje yararlanıcılarının katılımı düşük olmadı, 2. .Paydaşlar arasında problem yaşanmadı. 3. Kadınların eğitim çalışmalarına zaman bulması için içme suyu evlerine getirildi (altyapı ve çevrenin geliştirilmesi proje bileşeninde gerçekleşecek)
Etkinlikler	1.1.Paydaşların katıldığı çalışma toplantıları yapıldı, 1.2. Köy kadın ve erkek meclisleri ve Yüceli meclisinde tartışıldı ve karar alındı 1.3. Köy kadın ve erkek gruplarında aile planlaması konusu incelendi istenen eğitimler yapıldı		Toplantı tutanakları.	

ÄİLE PLANLAMASI PROJE BİLEŞENİ YAPILACAK İŞLERDE SORUMLULUK DAĞILIMLARI

Etkinlikler	Uygulamaya katılan taraflar						
	Köy Meclisleri ve Yüceli meclisi	GAP İdaresi	Kızıltepe Kaymakamlığı	Kızıltepe Sağlık Müdürlüğü	Yüceli Sağlık Ocağı	sivil toplum kuruluşları	Proje Ekibi
1.1. Paydaşların katıldığı çalışma toplantıları yapıldı	x	x	x	x	xx	x	x
1.2. Köy kadın ve erkek meclisleri ve Yüceli meclisinde tartışıldı ve karar alındı	xx			x	x	x	x
1.3. Köy kadın ve erkek gruplarında aile planlaması konusu incelendi istenen eğitimler yapıldı	x			x	xx	x	x

x Katılıyor
xx Sorumlu

ÄİLE PLANLAMASI PROJE BİLEŞENİ ZAMAN ÇİZELGESİ

Etkinlikler	1. Yıl				2. Yıl				3. Yıl				4. Yıl			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
1.1. Paydaşların katıldığı çalışma toplantıları yapıldı	■															
1.2. Köy kadın ve erkek meclisleri ve Yüceli meclisinde tartışıldı ve karar alındı	■															
1.3. Köy kadın ve erkek gruplarında aile planlaması konusu incelendi istenen eğitimler yapıldı		■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■

TURİZMİN GELİŞTİRİLMESİ BİLEŞENİ

Yüceli çağlayanları, vadideki yeşil alanları, küçük gölleri ve ovadan daha serin olmasıyla şu anda bile hafta sonları Mardin ve Kızıltepe'lilerin piknik yaptıkları bir turizm potansiyeline sahiptir. Mera alanında henüz yeterince gün ışığına çıkmamış arkeolojik kaynakları bulunmaktadır. Bölgede şu anda sadece yetersiz bir alabalık restoranından başka hiçbir turistik tesis bulunmamaktadır. Bu potansiyelin başta yoksullar olmak üzere Yüceli Bölgesine ekonomik yarar sağlayabilmesi için yerel toplumun harekete geçerek kirliliği önlemesi, bir turizm planı hazırlaması, bazı tesisler yapması ve tanıtım yapması gerekecektir. Altyapı geliştirme ve çevre bileşeninde turizm potansiyelinin kaybolmaması ve güçlenmesi için gerekenler ortaya konmuştur. Bu bileşende sürdürülebilir bir turizm gelirinin sağlanması için ne gibi adımlar atılabileceği ortaya konmaya çalışılmıştır.

Paydaşlar: Köy ve Yüceli Meclisleri, Mardin Valiliği, GAP İdaresi, Mardin Turizm İl Müdürlüğü, Mardin Çevre İl Müdürlüğü, Kültür İl Müdürlüğü, Tarım İl ve İlçe Müdürlüğü, Özel Sektör, Sivil Toplum Örgütleri ve Üniversitelerdir.

Problem Analizi:

Yüceli Bölgesinde turizm hizmeti gelişmemekte ve gelecekte yerel toplumun harekete geçmemesi halinde bu potansiyelin yok olması veya yerel topluma gelir getirmemesi tehlikesi vardır.

Problemler Arası İlişkinin Analizi:

Çevre kirliliği, tanıtım yetersizliği, karayolu ulaşımının yeterli olmaması, turizm hizmet sektörünün çok yetersiz olması; turizmden yerel toplumun gelir elde etmesini engellemektedir. Çevre kirliliğinin yoğunlaşması halinde bu potansiyelin tümünden yok olma tehlikesi de vardır.

Hedeflerin Analizi:

Yerel toplumun ve yerel örgütlerin bölgeyi koruyucu ilkeleri belirlemesi, bir turizm planı hazırlaması ve gereken tesisleri yaparak, turizm eğitimini yürütmesi proje hedefi olarak alınmıştır.

Alternatiflerin Tartışılması:

Projenin olmaması durumunda bir süre sonra turizmi olanaksız hale getirecek ölçüde kirlenme devam edecek, yerel toplum dışından gelen turizm girişimcileri kısa vadeli karları amaçlayarak plansız yatırım yapacaklar, elde edilen gelir bölge dışına kaçacak ve bunların sonucunda turizm sürdürülebilir olmaktan çıkacaktır.

TURİZMİN GELİŞTİRİLMESİ PROJE PLANLAMA MATRİKSİ

	Müdahale Mantığı	Doğrulanabilir göstergeler	Doğrulama kaynakları	varsayımlar
Proje amacı	Turizm potansiyelinin harekete geçirilerek sürdürülebilir gelir elde etmek	-İkinci yılın sonunda her köyden en az 3 hane, dördüncü yılda bölgede %10 hane turizmden gelir elde ediyor.	Hane halkı anketleri	1.Devlet politikası değişmedi, Halk katılımı tam olarak sağlandı, 2. Terör, salgın hastalık yok. Kanalizasyon sorunu çözüldü. Doğal kaynaklar sürdürülebilir bir şekilde kullanılıyor, 3. Altyapı ve Çevrenin Geliştirilmesi Projesi çıktıları Turizm Projesi için yeterli. 4. Yüceli Meclisi kuruldu
Sonuçlar	1. Turizm altyapısı geliştirildi 2. Çevreye duyarlık geliştirildi	1.1. Hizmet sektörü ihtiyaca cevap vermekte, 2.1. İkinci yılın sonunda katı ve sıvı atık derelere verilmiyor.	Çevre , Turizm ve Kültür İl Müdürlükleri raporları, yararlanıcılarla ve işletme sahipleri ile yapılan anketler	
Etkinlikler	1.1. Köy meclisleri ve Yüceli Meclisinde çevreyi korumak ve turizm planı yapmak için kararlar alındı. 1.2. Kamu kurumlarının da katkısıyla Meclislerin yürütme kurullarının koordinasyonunda katılımcı turizm gelişme planı hazırlandı. 1.3. Gerekli tesislerin yapımı için karar alındı ve tesisler yapılıyor. (piknik alanı, otopark, restoran, satış yerleri vb.) Turizm eğitimleri yapılıyor. 1.4. Meclisler Yüceli tanıtım planı kabul ettiler ve uyguluyorlar 2.1 Köy gruplarında çevre sorunları konusunda oturumlar yapılıyor. 2.2. Çevreye zarar vermeyen üretim teknikleri belirlendi ve demonstratör çiftçiler köy meclislerinde seçildi.			

TURİZMİN GELİŞTİRİLMESİ PROJE BİLEŞENİ YAPILACAK İŞLERDE SORUMLULUK DAĞILIMLARI

Etkinlikler	Uygulamaya katılan taraflar										
	Köy Meclisleri ve Yüceli meclisi	GAP İdaresi	Mardin Tarım İl Müdürlüğü ve Kızıltepe Tarım İlçe Müdürlüğü	Mardin Çevre İl Müdürlüğü	Mardin Valiliği	Kızıltepe Kaymakamlığı	Mardin Turizm İl Müdürlüğü	Mardin Kültür İl Müdürlüğü	Üniversite ler	Proje Ekibi	STK'lar
1.1. Köy meclisleri ve Yüceli Meclisinde çevreyi korumak ve turizm planı yapmak için kararlar alındı.	xx	x	x	x		X	x	x		x	x
1.2. Kamu kurumlarının da katkısıyla Meclislerin yürütme kurullarının koordinasyonunda katılımcı turizm gelişme planı hazırlandı.	xx	x	x	x	x	X	x	x	x	x	x
1.3. Gerekli tesislerin yapımı için karar alındı ve tesisler yapılıyor. (piknik alanı, otopark, restoran, satış yerleri vb.) Turizm eğitimleri yapılıyor. Arkeolojik kaynaklar için ön çalışma yapıldı.	xx							xx		x	
1.4. Meclisler Yüceli tanıtım planı kabul ettiler ve uyguluyorlar	xx						x			x	
2.1 Köy gruplarında çevre sorunları konusunda oturumlar yapılıyor.	xx									x	
2.2. Çevreye zarar vermeyen üretim teknikleri belirlendi ve demonstratör çiftçiler köy meclislerinde seçildi.	x		xx							x	x

X Katılıyor
xx Sorumlu

TURİZMİN GELİŞTİRİLMESİ PROJE BİLEŞENİ ZAMAN ÇİZELGESİ

Etkinlikler	1. Yıl				2. Yıl				3. Yıl				4. Yıl			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
1.1. Köy meclisleri ve Yüceli Meclisinde çevreyi korumak ve turizm planı yapmak için kararlar alındı.	■															
1.2. Kamu kurumlarının da katkısıyla Meclislerin yürütme kurullarının koordinasyonunda katılımcı turizm gelişme planı hazırlandı.	■	■														
1.3. Gerekli tesislerin yapımı için karar alındı ve tesisler yapılıyor. (piknik alanı, otopark, restoran, satış yerleri vb.) Turizm eğitimleri yapılıyor. Arkeolojik kaynaklar için ön çalışma yapıldı.			■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
1.4. Meclisler Yüceli tanıtım planı kabul ettiler ve uyguluyorlar				■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
2.1 Köy gruplarında çevre sorunları konusunda oturumlar yapılıyor.				■	■	■										
2.2. Çevreye zarar vermeyen üretim teknikleri belirlendi ve demonstratör çiftçiler köy meclislerinde seçildi.					■											

SONUÇ

Yüceli Bölgesinde yürütölen bu alan çalışması, bölgenin; düşük gelir, alt yapı yetersizliği, işsizlik, göç, çevre problemleri, eğitim düzeyinin düşüklüğü, kadının statüsünün geriliği gibi bir dizi alanda yoğun sorunlarla yüklü olduğunu göstermiştir.

GAP İdaresi; bütüncül proje yaklaşımı ve kırsal kalkınma konusundaki (köye dönüş, köykent projeleri vb.) birikimleri dikkate alınırđa bu problemleri çözebilecek bir konumdadır.

Buna karşılık, bu araştırmada aynı zamanda, GAP İdaresinin önderliğinde, Bölge köylüleri ile kuruluşlarının, konu ile ilgili kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarının katılacağı bir katılımcı kırsal kalkınma projesi ile sorunların çoğunun aşılabilme potansiyelinin bulunduğu ortaya konulmuştur.

Proje Bileşenleri	Alt Bileşenler	Önceliği	Maliyetin Düşüklüğü	Yaratacağı Fayda	Yoksulluğu Giderme Özelliği	Diğer Bileşenleri Desteklemesi	Çabuk Gelir Yaratma Gücü	Başarı Şansı	Ülkeye Örnek Teşkil Etme	TOPLAM
Kuruluş Geliştirme ve Uygulama Bileşeni		10	10	9	9	10	3	8	10	69
Küçükbaş Hayvancılığı Geliştirme Bileşeni	Hayvan sayısının artışı	10	3	10	10	4	10	10	10	67
	Mera geliştirme, verimi artırma	5	4	6	8	8	3	7	3	44
	Mandıra yapımı	3	3	5	6	8	6	5	3	39
Topluluk Ormancılığı		5	8	7	9	6	2	4	10	51
Tarımsal Üretimin Çeşitlendirilmesi		5	9	7	6	3	3	5	4	42
Kadının Eğitimi		4	9	6	4	5	2	5	10	45
Aile Planlaması Bileşeni		7	7	10	9	6	3	9	3	54
Turizm		4	5	6	5	3	3	6	3	35
Altyapı ve Çevre		10	3	10	3	8	3	8	3	48
Eğitim		7	8	7	7	9	3	5	4	50